

УДК 328.18

Литвин В., Романюк А., ЛНУ ім. І. Франка

ІНСТИТУЦІЙНІ АТРИБУТИ КІЛЬКОСТІ, РОЗМІРУ ТА ЧЛЕНСТВА В ПОСТІЙНИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОМІТЕТАХ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ДЕМОКРАТІЯХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ (СТАНОМ НА ГРУДЕНЬ 2015 РОКУ)

У науковій статті порівняльно проаналізовано інституційні атрибути кількості, розміру і членства в постійних парламентських комітетах на прикладі європейських представницьких демократій. Дослідження проведено на основі методології контент-аналізу на неоінституціоналізму, внаслідок чого було виділено різні розмірні групи парламентів/легіслатур у європейських демократіях, зіставлено кількість та розмір постійних парламентських комітетів, проаналізовано особливості членства депутатів у комітетах, виявлено принципи, техніки й формули розподілу членів та голів комітетів, а також окреслено особливості заміщення членства в комітетах. Аналізом покрито вибірку 45 представницьких демократій у Європі.

Ключові слова: парламент, легіслатура, комітет, представницька демократія, Європа.

Усі європейські *представницькі демократії* (а це майже завжди парламентські демократії у парламентських і напівпрезидентських системах республіканського й монархічного правління; виняток становить Кіпр, що є прикладом президентської демократії у президентській системі республіканського правління) детерміновані розподілом влади на законодавчу, виконавчу та судову. Незалежно від системи і форми правління, загальнообов'язковим інститутом народного представництва у всіх європейських демократіях вже звикло є парламент, що за своєю внутрішньою структурою може бути однопалатним (чи унікамеральним) або двопалатним (чи бікамеральним). Специфікою роботи національних парламентів усіх європейських представницьких демократій є те, що ці вищі органи законодавчої влади завжди структуровані функціонально і за спеціалізацією. А це, як свідчить досвід, означає, що національні парламенти функціонують за певними напрямками юрисдикції, які вже традиційно відображені у формуванні і діяльності постійних парламентських комітетів (та їхніх різновидів). Однак особливості постійних комітетів, зокрема їхні кількісно-розмірні атрибути, у європейських демократіях є дистинктивними, а тому по-різному впливають на функціональну ефективність органів законодавчої влади. Відповідно, порівняльний аналіз кількісно-розмірних атрибутів постійних комітетів парламентів (чи нижніх/провідних палат бікамеральних парламентів) у європейських представницьких демократіях актуальний і доцільний, зокрема у світлі зіставлення його результатів із українською інституційною і політико-правовою практикою.

Крім того, актуальність дослідження зумовлена тим, що існуючі порівняльні наукові розвідки постійних парламентських комітетів зазвичай обмежені країнами Західної Європи [5; 10; 13; 15; 16; 18; 23–29], інколи релевантні у випадку країн Центрально-Східної Європи [1–4; 11; 12; 14; 17; 19–22], тим не менше, зазвичай практично не стосуються країн Південно-Східної і Східної Європи, а також загалом феномену мікро-держав у Європі. Внаслідок цього охоплення масиву усіх держав Європи, які є представницькими демократіями, у контексті порівняльного аналізу їхніх постійних парламентських комітетів є новим у політичній науці і становить собою комплексний підхід до вирішення поставленої проблеми, а саме – з'ясування кількісно-розмірних атрибутів постійних парламентських комітетів у європейських представницьких демократіях. У цьому ракурсі також потрібно чітко розуміти, що вся наявна наукова література, яка стосується проблематики кількісно-розмірних атрибутів постійних парламентських комітетів, має властивість з часом ставати не зовсім актуальною, відповідною практиці та релевантною. Це зумовлено тим, що кількісно-розмірні атрибути постійних парламентських комітетів найбільшою мірою залежать від нормативно-правових і підзаконних актів, а ті, у свою чергу, також не у всіх країнах є сталими. Тому найбільш

актуальний/новий аналіз кількісно-розмірних атрибутів постійних парламентських комітетів у європейських представницьких демократіях (у нашому випадку станом на грудень 2015 р.) джерельно (ресурсно) ґрунтується на найновіших (чинних) законодавчих актах про парламенти та їхніх регламентах тощо. Із ними детально можна ознайомитись на *веб-сайтах* кожної національної легіслатури усіх європейських представницьких демократій.

У цьому зрізі примітно, що в дослідженні означеної проблеми проапельовано до *вибірки європейських представницьких демократій*, якими станом на грудень 2015 р., згідно методики проекту "Свобода у світі" організації "Freedom House", були так звані "електоральні демократії". Це вказує, що електоральними/представницькими демократіями у Європі були всі так звані "*вільні країни*" (зокрема, Австрія, Андорра, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Ліхтенштейн, Люксембург, Литва, Мальта, Монако, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Словенія, Сполучене Королівство, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швейцарія і Швеція, які, будучи електоральними/представницькими демократіями, одночасно були ліберальними демократіями) та більшість "*частково вільних країн*" (зокрема, Албанія, Боснія та Герцеговина, Грузія, Македонія, Молдова, Україна і Туреччина, а також частково визнане Косово, жодна з яких, будучи електоральною демократією, одночасно не була ліберальною демократією) [9]. Також примітно те, що до вибірки аналізованих країн долучено Кіпр, Грузію і Туреччину, хоча вони географічно не влаштовують чи не повною мірою влаштовують визначення меж Європи, однак зазвичай трактуються як європейські у контексті врахування їхніх геополітичних особливостей та участі у євроінтеграційних процесах.

Усі перераховані європейські представницькі демократії були порівняльно проаналізовані в зрізі кількісно-розмірних атрибутів їхніх постійних парламентських комітетів з огляду на *методологію неоінституціоналізму і контент-аналізу* норм відповідних законодавчих актів, а також їхнього зіставлення із практикою. При цьому, аналітично-дослідницький матеріал структуровано блочно і послідовно – на підставі виділення кількох кількісно-розмірних маркерів постійних комітетів. До кожного блоку дослідження, а також в цілому стосовно розвідки запропоновано узагальнюючі висновки, які згруповано таким чином, що вони не уточнюють (на прикладі окремо вказаних країн) уподібнених/ідентичних порівняльно-аналітичних маркерів кількісно-розмірних атрибутів постійних парламентських комітетів, хоча й деталізовано/наглядно (на прикладі окремо вказаних країн) апелюють до винятків із них. Іншими словами, якщо якусь конкретну країну в певному аналітичному контексті не згадано, то це означає, що вона в цілому відповідає узагальненому висновку. Натомість, згадуються і деталізуються кейси усіх країн, які не повною мірою відповідають або ж зовсім не відповідають усередненому висновку.

Приставаючи безпосередньо до дослідження окресленої проблематики, треба зауважити, що *парламенти* чи *нижні/провідні палати бікамеральних парламентів* (надалі разом – парламенти) країн Європи варто поділяти на *три групи* на підставі врахування *розмірів або номінальної кількості мандатів*. *Малі парламенти*, для яких властива номінальна кількість депутатських мандатів на рівні, меншому чи рівному 150 депутатів, притаманні для таких країн, як Албанія, Андорра, Бельгія, Боснія та Герцеговина, Грузія, Естонія, Ісландія, Кіпр, Косово, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Монако, Нідерланди, Словаччина, Словенія, Сан-Марино, Чорногорія і Швейцарія. Це зазвичай невеликі за кількістю населення та площею території країни. *Середні парламенти*, для яких притаманна номінальна кількість депутатських мандатів на рівні, більшому 150, але меншому чи рівному 300 депутатів, властиві для таких країн, як Австрія, Болгарія, Греція, Данія, Ірландія, Норвегія, Португалія, Сербія, Фінляндія, Хорватія та Чехія, які у середньому характеризуються більшою кількістю населення та більшою площею території. Нарешті, *великі парламенти*, для яких притаманна номінальна кількість депутатських мандатів на рівні, більшому 300 депутатів, властиві для таких країн, як Іспанія, Італія, Німеччина, Польща, Румунія, Сполучене Королівство, Туреччина, Україна, Франція та Швеція, кількість населення

та площа територій яких серед інших європейських представницьких демократій у середньому є найбільшими. У *регіональному розрізі* це означає, що: для ліберальних демократій Західної Європи найбільшою мірою властиві малі парламенти і дещо меншою мірою – середні та великі парламенти; для ліберальних демократій Центрально-Східної та Південно-Східної Європи найбільшою мірою властиві малі та середні парламенти і майже не притаманні великі парламенти; для неліберальних демократій Південно-Східної та Східної Європи здебільшого властиві малі парламенти, хоча інколи трапляються й великі парламенти.

Диференціація усіх парламентів європейських представницьких демократій за розміром чи номінальною кількістю депутатських мандатів теоретично повинна впливати на різну, але співвідносну *кількість і розмір постійних парламентських комітетів* (детально див. табл. 1). Як свідчить європейський досвід, так відбувається і на практиці, бо малі парламенти традиційно та фактично відповідають найменшій кількості (в середньому 13 або в діапазоні від 8 до 18) та найменшому розміру (в середньому 12 або в діапазоні, меншому 17 депутатів) постійних комітетів, середні парламенти – середній кількості (в середньому 18 або в діапазоні від 13 до 23) та середньому розміру (в середньому 22 або ж в діапазоні від 17 до 27 депутатів) постійних комітетів, великі парламенти – найбільшій кількості (в середньому 20 або в діапазоні від 15 до 25) і найбільшому розміру (в середньому 32 або в діапазоні більше 27 депутатів) постійних комітетів. Однак окреслений висновок є тільки середньозваженим, оскільки малі парламенти можуть мати середню або велику кількість або розмір постійних комітетів, середні парламенти – малу або велику кількість або розмір постійних комітетів, великі парламенти – малу або середню кількість або розмір постійних комітетів. Саме тому в кожній групі (за розмірами парламентів) європейських представницьких демократій спостерігаємо винятки. Наприклад, у таких країнах із малими парламентами, як Боснія та Герцеговина, Ліхтенштейн, Монако та Сан-Марино, кількість постійних комітетів є дуже малою, а в таких, як Люксембург, Македонія, Нідерланди та Словенія – дуже великою. Що стосується середніх розмірів постійних комітетів, то вони є несумірно малими у таких країнах з малими парламентами, як Ліхтенштейн та Мальта, а несумірно великими – у Монако. Серед країн із середніми парламентами кількість постійних комітетів середньозважено мала у Греції, Португалії і Швейцарії, а середньозважено велика – в Австрії, Данії та Хорватії. Натомість, у цих же країнах середній розмір комітетів середньозважено малий в Ірландії, Угорщині і Хорватії, а середньозважено дуже великий – у Греції. Нарешті, серед країн із великими парламентами кількість постійних комітетів середньозважено дуже мала в Франції, а натомість середній розмір комітетів середньозважено малий у Румунії, Україні і Швеції, дуже великий – у Франції. Загалом *на практиці* (на грудень 2015 р.) найбільше постійних комітетів було у парламентах таких країн, як Австрія (32), Польща і Хорватія (по 29), Україна (27), Данія (26), Іспанія та Нідерланди (по 25), а також Німеччина (24), а найменше – у парламентах таких країн, як Албанія, Андорра, Ісландія і Франція (по 8), Боснія та Герцеговина (7), Греція (6), Монако та Сан-Марино (по 4), а також Ліхтенштейн (3). *Середня фактична кількість постійних комітетів* у європейських представницьких демократіях станом на грудень 2015 р. становила 16: при цьому в регіональному ракурсі – дещо більше у країнах Центрально-Східної Європи, а в демократизаційному ракурсі – дещо більше у "вільних країнах" Західної і Центрально-Східної Європи.

Поряд із визначенням фактичної кількості постійних комітетів парламентів у демократичних країнах Європи, останні треба поділяти на такі, де регламентами (чи іншими нормативно-правовими актами) окреслено або не окреслено *формальної чи мінімально-обов'язкової кількості постійних комітетів*. Країни, у яких жодним формальним чином не визначено мінімальної чи обов'язкової кількості постійних комітетів, – Австрія, Ірландія, Македонія, Молдова, Португалія, Україна, Угорщина. Натомість, в усіх інших країнах передбачено (хоча інколи й частково) формально-обов'язкову (1) чи формально-мінімальну (2) кількість постійних комітетів. З перших – Албанія, Андорра, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Греція, Данія, Естонія, Ісландія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Норвегія, Сербія, Сан-Марино, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чорногорія,

Швейцарія, Швеція. Поміж других – Болгарія, Грузія, Іспанія, Косово, Мальта, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Туреччина та Чехія. У контексті *формально-обов'язкової кількості* постійних комітетів потрібно розуміти, що на практиці комітетів звикло не має бути більше (та менше) встановленої законом межі, натомість у контексті *формально-обов'язкової кількості* – що комітетів може звикло бути стільки, скільки передбачено, або більше.

У цьому зрізі деякого роз'яснення й уточнення потребують *окремі країни*, в яких регламентовано формально-обов'язкову або формально-мінімальну кількість постійних комітетів. Так, у *Бельгії*, де означено формально-обов'язкову кількість постійних комітетів, вона насправді не є фіксованою, а лише приблизною, оскільки коливається на рівні приблизно десяти постійних комітетів. Річ, приміром, у тім, що в цій країні хоча би станом на грудень 2015 р. фактично існувало одинадцять постійних комітетів. У *Греції*, *Данії*, *Люксембурзі* та *Франції* кількість постійних парламентських комітетів (а це відповідно 6, 26, 23 та 8) формально-обов'язкова, однак постійні комітети обов'язково створюють при відкритті кожного сесійного року, тобто на початку кожної нової парламентської сесії. Єдиний нюанс стосується Франції, у якій переформатування постійних комітетів не може бути здійснене в рік, який передує оновленню складу нижньої палати парламенту (тобто її виборам). Натомість, у *Литві*, де теж передбачено формально-обов'язкову кількість постійних комітетів, всі вони повинні бути сформовані впродовж першої сесії новообраного Сейму (на це є дуже багато часу), але не змінюються кожної сесії чи кожного року.

В *Іспанії* регламентовано, що постійних комітетів формально-мінімально має бути 19, але зазначено, що це обов'язково мають бути законодавчі і незаконодавчі постійні комітети: перших – 16, а других – 3. Разом із цим, дозволено формування інших постійних (законодавчих і незаконодавчих) комітетів, тому, приміром, станом на грудень 2015 р. в Іспанії діяло 25 постійних комітетів. Практика формування законодавчих та незаконодавчих (спеціалізованих) постійних комітетів властива також (формально і фактично), приміром, для *Італії*, де в нижній палаті парламенту до 1997 р. передбачалось та формувалось по 14 постійних комітетів, а з 1997 р. – по 15 постійних комітетів (за рахунок окреслення та регламентації так званого комітету із законодавства, про особливості формування якого йтиметься нижче). Про диференціацію комітетів на регулюючі та постійні (всі вони трактуються як постійні) і їхньої кількості йдеться у законодавстві *Люксембургу*: зокрема зазначено, що перших має бути 4, а других – 19. Розрізнення постійних комітетів, зокрема на законодавчі та наглядові, спостерігаємо у *Швейцарії*, де регламентом окреслено наявність перших на рівні 10, а других – на рівні 2. З аналізу фактичної ситуації, згідно якої в країні станом на грудень 2015 р. функціонувало 11 постійних комітетів, бачимо, що вимоги до кількості постійних комітетів у Швейцарії треба швидше інтерпретувати не як формально-обов'язкові, а як *формально-рекомендаційні*. У дечому в кількості постійних комітетів Швейцарія нагадує Бельгію. Доволі цікава в окресленому контексті система постійних комітетів нижньої палати парламенту *Словенії*. У цій країні в Державних зборах регламентовано формально-мінімальну кількість постійних комісій і постійних комітетів. Перших, які не обов'язково є законодавчими, повинно бути хоча б 6 (але станом на грудень 2015 р. їх було 10), а других, які обов'язково є законодавчими, повинно бути хоча б 2 (але станом на грудень 2015 р. їх було 13). Що стосується *Косово*, то в цій частково визнаній країні формально-мінімально передбачено формування чотирьох основних комітетів та дванадцяти функціональних комітетів, які сумарно мають бути окреслені як постійні законодавчі. Однак уточнено, що постійні комітети можуть бути створені у будь-який момент функціонування парламенту, коли це потрібно. Саме тому в *Косово* станом на грудень 2015 р. існувало не 16, а тільки 14 постійних (тобто основних і функціональних) комітетів.

Окремого деталізовано-deskриптивного уточнення в контексті формально-мінімальної кількості постійних комітетів також потребує *Мальта*, регламентом якої передбачено лише 8 постійних комітетів, які формуються впродовж не пізніше одного місяця після першого засідання новообраного парламенту. Але у цій країні законодавчо передбачено, що можуть

формуватися і функціонувати й інші постійні комітети, які регламентуються актами про навколишнє середовище і планування розвитку та актами про бюро державного аудиту. Разом із цим, кількості таких додаткових комітетів законодавчо не визначено, а станом на грудень 2015 р. їх фактично було три. Доволі специфічною в цьому ж ракурсі є ситуація у *німецькому Бундестазі*, оскільки в ньому регламентаційно визначено формально-мінімальну кількість постійних комітетів лише на рівні 7, але уможливлено право формувати інші постійні комітети. Саме тому в цій країні станом на грудень 2015 р. було 24 постійних комітети у нижній палаті парламенту. Схожа ситуація у *Словаччині* та *Чехії*, де кількість постійних комітетів своїми рішеннями та на свої власні потреби визначають легіслатури, однак разом з цим передбачено формально-мінімальну наявність відповідно чотирьох та семи (конкретно окреслених) постійних комітетів. Саме тому, приміром, станом на грудень 2015 р. у Словаччині існувало 16, а в Чехії 18 постійних комітетів. Водночас, очевидно, що право формувати постійні комітети дозволено фактично (за пропозицією спікера парламенту, президії парламенту, будь-якої фракції парламенту, більшості або меншості у парламенті) у *будь-якій іншій* європейській країні, де кількість постійних комітетів регламентом визначено як формально-мінімальну. Відмінність (від перерахованих вище країн) лише в тім, що значно меншою є різниця фактичної і формально-мінімальної кількості постійних комітетів (на користь перших): зокрема, станом на грудень 2015 р., у Румунії – на 4, у Грузії та Туреччині – на 2, у Польщі – лише на 1.

Окрему групу європейських демократій у контексті формальної визначеності (але не як формально-обов'язкової чи формально-мінімальної) кількості постійних комітетів становлять Нідерланди, Угорщина, а також Сполучене Королівство. Ми вважаємо, що в *Нідерландах*, за частковою аналогією з Бельгією, кількість постійних комітетів окреслено формально-мінімально, однак не конкретною цифрою. Річ у тім, що регламентом нижньої палати парламенту Нідерландів вказано, що має існувати постійний комітет у кожній функціональній сфері повноважень усіх міністерств урядового кабінету, за винятком міністерства загальних справ. Також має існувати комітет із європейських справ і комітет із відносин у Королівстві. Примітно й те, що в Нідерландах постійними комітетами нижньої палати парламенту вважають контактні групи з міждержавних відносин із Бельгією, Німеччиною, Францією та Сполученим Королівством. Відповідно, станом на грудень 2015 р. у цій країні фактично функціонувало 25 постійних комітетів. Що стосується *Угорщини*, то в цій країні регламентом парламенту передбачено обов'язкові сфери законодавства й урядової політики, у яких повинні бути створені постійні комітети, однак фіксованої кількості постійних комітетів, як і в Нідерландах, не вказано. Разом з цим, зазначено, що, окрім обов'язкових сфер законодавства та урядової політики, парламент може формувати й інші постійні комітети або припиняти їх діяльність. Станом на 2015 р. функціонувало 15 постійних комітетів (що дещо менше, ніж у попередніх каденціях парламенту).

Однак мабуть найбільш неординарна ситуація з 2006 р. (коли було здійснено відповідну реформу) властива для системи, зокрема й кількості, постійних комітетів у *Сполученому Королівстві*. Вище продемонстровано, що ця країна не є кейсом, у якому формальним чином визначено мінімальну/обов'язкову кількість постійних комітетів. Однак таке твердження відповідає дійсності тільки частково, оскільки у Великій Британії (див. табл. 1) на момент формування складу кожної новообраної Палати громад передбачається обов'язкове створення таких постійних комітетів, як: комітет делегованого законодавства, комітет регіональних справ, європейські комітети, великий комітет Північної Ірландії, великий комітет Шотландії, великий комітет Уельсу і великий комітет Англії. Це означає, що у Сполученому Королівстві обов'язково має бути створено щонайменше 7 постійних комітетів. Разом з цим, і це специфічно, у Сполученому Королівстві передбачено феномен так званих комітетів публічних законопроектів, які формуються під кожний законопроект, що проходить через Палату громад. Кожний комітет публічних законопроектів іменується назвою законопроекту, який розглядається, і трактується як постійний. Але не відомо скільки таких комітетів буде створено на практиці, а тому й реальної фактичної кількості постійних комітетів у

Сполученому Королівстві. Аналітичну ситуацію спрощує той факт, що комітети публічних законопроектів наново створюються впродовж кожної сесії Палати громад, тобто щороку. Приміром, упродовж сесії 2014–2015 рр. було створено 23 таких комітети, впродовж сесії 2013–2014 рр. – 26 таких комітетів тощо. А станом на грудень 2015 р., беручи до уваги всі чинні на той момент комітети публічних законопроектів, у країні функціонувало 15 постійних комітетів.

Загалом кореляція формально-обов'язкової/формально-мінімальної і фактичної кількості постійних комітетів у парламентах європейських демократій свідчить, що їхня кількість не співпадає лише у випадку формалізації мінімальної кількості постійних комітетів. Це означає, що наявність комітетів зазвичай не співпадає у країнах, де регламентована кількість постійних комітетів є формально-мінімальною, зокрема у Грузії, Іспанії, Косово, Мальті, Німеччині, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Туреччині та Чехії. При цьому, фактична кількість постійних комітетів традиційно більша, аніж формально-мінімальна кількість постійних комітетів у всіх країнах Європи (різниця не сумірна), за винятком Болгарії і частково визнаного Косово. Так, у *Болгарії* формально-мінімальна й фактична кількість комітетів станом на грудень 2015 р. була рівною і становила 23 комітети. Однак це не означає, що у Болгарії не можуть формуватися інші постійні комітети, адже регламентовано, що парламент може змінювати кількість і композицію постійних комітетів на власний розсуд. У *Косово* ситуація ще цікавіша, адже внаслідок апробації правила, згідно якого постійні комітети можуть бути створені у будь-який момент функціонування парламенту, фактична кількість постійних комітетів, принаймні станом на грудень 2015 р., була трохи меншою регламентованої формально-мінімальної кількості комітетів. Загалом це означає, що фактична кількість постійних комітетів у країнах, в яких їхню очікувану кількість регламентовано формально-мінімально, зумовлена безпосередніми потребами національних парламентів чи їхніх провідних палат.

Що стосується *формальної регламентованості розмірів/композиції постійних комітетів* парламентів, то всі європейські демократії доцільно поділяти на дві групи: ті, де формально *не регламентовано розмірів* постійних комітетів, а також ті, де формально *регламентовано розміри* постійних комітетів. До *першої групи* країн належить абсолютна більшість європейських представницьких демократій, а до *другої* – лише їх третина. Формально розмір комітетів окреслено чи рекомендовано регламентами або іншими нормативно-правовими актами тільки таких країн, як Андорра, Бельгія, Боснія та Герцеговина, Греція, Грузія, Данія, Ісландія, Литва, Ліхтенштейн, Румунія, Сербія, Сполучене Королівство, Фінляндія, Франція, Швеція, Швейцарія та Хорватія. Однак регламентації розмірів комітетів бувають різними. Так, деякі країни встановлюють *обов'язково-фіксовану кількість членів комітетів* (у Бельгії – 17 членів; у Боснії та Герцеговині – майже всі по 9 членів; у Данії – 17, 21 та 29 членів; в Ісландії – 9 членів; у Ліхтенштейні – 5 членів; у Сербії – всі комітети по 17 членів, один – 9 членів і ще один – 20 членів; у Фінляндії – 11, 17 та 25 членів; у Швейцарії – 25 членів), деякі – *мінімально-обов'язкову кількість членів комітетів* (в Андоррі – не менше 5 членів; у Грузії – всі комітети, окрім одного, не менше п'ятнадцяти членів; у Швеції – не менше п'ятнадцяти членів), а деякі – *максимально-можливу кількість членів комітетів* (у Франції – не більше однієї восьмої частини складу нижньої палати парламенту, внаслідок чого саме у цій країні постійні комітети є найбільшими за розмірами серед усіх демократичних країн Європи і становлять в середньому по 70–73 депутати). Чіткішого уточнення зазвичай потребують регламентні вимоги щодо розмірів комітетів у *Ліхтенштейні*: у цій мікродержаві, як вказано вище, встановлено обов'язково-фіксовану кількість членів комітетів на рівні п'яти депутатів, але деталізовано, що комітет з контролю може складатись із п'яти–семи членів. Також деталізації потребує інституційна практика регламентованих розмірів постійних комітетів у *Швеції*, де встановлено, що кожний постійний парламентський комітет повинен складатись щонайменше з п'ятнадцяти членів, однак кількість членів кожного комітету обов'язково має бути непарним числом.

Деякі країни Європи, зокрема Хорватія, Греція, Литва, Румунія і Сполучене Королівство, специфічні у зрізі регламентації їхніми законами розмірів постійних комітетів. Так, регламент *хорватського парламенту* визначає кількість членів у кожному постійному комітеті, яка в більшості випадків становить 13 депутатів. Крім кількості депутатів як членів постійних комітетів, майже у кожному комітеті регламентовано кількість додаткових членів (зазвичай від 3 до 6), якими можуть бути державні службовці, науковці і професіонали. Виняток становлять комітет у європейських справах, комітет з прав людини і національних меншин, а також комітет з повноважень і привілеїв, які складаються відповідно з 17, 15 і 9 членів, а також комітет із виборів, призначень та адміністрації, комітет із петицій і апеляцій та комітет міжпарламентського співробітництва, у яких не може бути додаткових членів. Специфічний кейс становить комітет міжпарламентського співробітництва, кількості членів у якому регламентом чітко не визначено. Однак зафіксовано, що головою і заступником голови цього комітету повинні бути депутати парламенту, які вибрані постійними делегатами у міжнародні парламентські інституції, а членами цього комітету – члени цих делегацій. Станом на грудень 2015 р. цей комітет складався із 33 членів.

Що ж стосується Греції, Литви, Румунії та Сполученого Королівства, то в цих країнах передбачено *діапазони формально-обов'язкового членства* у постійних комітетах. Так, у *Греції* кожен постійний парламентський комітет упродовж чергової сесії парламенту, згідно регламенту, має складатись з 1/8 – 1/6 депутатів від його номінального складу. Це означає, що склад постійних комітетів може змінюватись на початку кожної чергової сесії. Окрім того, композиція постійних комітетів у Греції визначається/змінюється на початку так званих "секцій перерв у роботі" (з англ. recess section), тобто у періоди між двома черговими сесіями парламенту. А це зазвичай влітку, коли у кожній такій "секції" працює лише третина усіх депутатів парламенту. Річ у тім, що кожна чергова сесія грецького парламенту починається в жовтні, а завершується в червні. Відповідно, у липні, серпні і вересні парламент (з почерговою зміною депутатів – третинами від номінального складу) працює у формі "секцій перерв у роботі". При цьому, кожен постійний парламентський комітет упродовж "секції перерв у роботі" повинен складатись із 1/7 – 1/6 депутатів від номінального складу кожної "секції". Подібна ситуація у *Литві*, де кожен комітет парламенту повинен складатись із 7–17 членів, а комітет із європейських справ – з 15–25 членів. Майже аналогічні правила передбачено в ракурсі Палати депутатів у *Румунії*, де розмір постійних комітетів може неуніфіковано (тобто в кожному конкретному кейсі чи кожному конкретному комітеті) коливатись від встановленої мінімальної межі (станом на 2015 р. – 11 депутатів) до встановленої максимальної межі (станом на 2015 р. – 33 депутати). Виняток становить тільки регламентний комітет, що може складатись з представників усіх парламентських груп (по одному від кожної з них), а тому його розмір не фіксовано формально.

Що ж стосується *Сполученого Королівства*, в якому діє специфічна система постійних комітетів, то у цій країні також встановлено діапазони кількості членів постійних комітетів, однак вони дуже диференційовані. Так, комітет делегованого законодавства зазвичай складається із 17 членів, хоча формально кількість членів комітету може коливатись від 16 до 50 членів; європейські комітети – зазвичай з 14 членів; комітет регіональних справ – з 13 членів, а будь-який комітет публічних законопроектів – від 16 до приблизно 50 членів. Ще цікавіша ситуація з так званими "великими комітетами", адже: великий комітет Північної Ірландії складається з всіх депутатів від Північної Ірландії і ще максимум 25 депутатів – сумарно близько 43; великий комітет Шотландії складається зі всіх депутатів від Шотландії – сумарно близько 72; великий комітет Уельсу складається з всіх депутатів від Уельсу та ще максимум п'яти інших депутатів – сумарно близько 45; великий комітет Англії складається з усіх депутатів від Англії – сумарно близько 533.

Узагальнюючи ознаки формальної регламентації розмірів постійних комітетів парламентів у демократичних країнах Європи, помічаємо, що в деяких країнах такі регламентації є уніфікованими стосовно всіх комітетів (Андорра, Бельгія, Греція, Ісландія, Ліхтенштейн, Франція, Швейцарія, Швеція), а в деяких – стосовно різних груп комітетів або

тільки окремих комітетів (Боснія і Герцеговина, Грузія, Данія, Литва, Румунія, Сербія, Сполучене Королівство, Фінляндія та Хорватія). Як показує табл. 1, у *Фінляндії*, наприклад, розмір так званого Великого комітету має бути не меншим 25 членів, комітету конституційного законодавства, комітету закордонних справ і комітету фінансів – не меншим 17 членів, інших постійних комітетів – не меншим 11 членів.

Водночас, як вказано вище, в абсолютній більшості європейських демократій *не регламентовано чи майже не регламентовано розмірів* постійних парламентських комітетів. Але з-поміж них окрему групу країн становлять Естонія і Туреччина, у парламентах яких кількості членів майже всіх постійних комітетів формально не визначено, а виняток становлять лише деякі постійні комітети. Так, в *Естонії*, де кількість членів постійних комітетів майже завжди визначає Рада Рійгікогу, комітет у справах ЄС, згідно регламенту, має складатись із хоча би 15 членів та включати хоча би по одному основному члену чи заміснику від кожного з решти постійних комітетів. Що стосується *Туреччини*, то у цій країні розмір більшості постійних комітетів також законодавчо не передбачений, оскільки їхній склад на своєму пленарному засіданні визначає парламент. Упродовж каденції парламенту це відбувається двічі: спочатку – на два роки, а потім – на три роки. Виняток становлять тільки два постійні комітети, розмір яких визначено конституційно або спеціальним законом: комітет з планування і бюджету має обов'язково складатись із 40 членів, а комітет із державних економічних підприємств – з 35 членів.

Окремий випадок становить нижня палата *італійського парламенту*, в якій (про це більш детально йтиметься нижче) фактичний розмір постійних комітетів визначається на підставі пропонування кожною парламентською групою однакової кількості своїх членів до кожного постійного комітету та доповнення отриманих результатів наслідками призначення в окремі постійні комітети зі сторони спікера тих депутатів, які вище окресленим чином не були призначені членами постійних комітетів (таким чином не формується тільки комітет із законодавства). Подібна практика використовується у *Мальті*, де розмір та членство в постійних комітетах визначаються пропорційним співвідношенням парламентських мандатів урядових та опозиційних партій. Відмінність від Італії у тому, що урядова та опозиційна частини парламенту одночасно пропонують основних та альтернативних членів (замісників) постійних комітетів, при чому обов'язково в усталеному порядку. В *Угорщині* кількість комітетів, кількість членів у кожному комітеті, кількість членів у кожному комітеті для кожної парламентської групи і непартійних депутатів теж визначають (крім каденції 2010–2014 рр.) парламентом без обговорення на підставі пропозицій спікера, які враховують згоду лідерів парламентських груп та думку непартійних депутатів. Ідентичну практику використовують у Молдові, Україні і Македонії, але в другій, крім депутатів, членами кожного комітету без права голосу можуть бути два науковці: один – від урядових, другий – від опозиційних партій. Що стосується *Грузії*, то в цій країні схожим чином вирішують питання створення додаткових (окрім регламентованої формально-мінімальної кількості) постійних комітетів, а також розміру і композиції усіх постійних комітетів. Нюанс тільки в тому, що участь в окресленому процесі бере комітет із процесуальних питань та правил і президія парламенту. Трохи дистинктивний кейс становить *Португалія*, у якій окресленим вище чином, тобто внаслідок пропозиції спікера парламенту після консультацій із парламентськими групами, яку своїм рішенням повинен затвердити парламент, визначають лише розмір постійних парламентських комітетів. Цілком ідентичну практику використовують в албанських Народних зборах, естонському Рійгікогу, косовській Асамблеї, латиському Сеймі, польському Сеймі, чорногорській Скупщині тощо, тобто в тих країнах, де кількість постійних комітетів окреслено регламентами як формально-обов'язкову.

Нарешті, специфічний кейс у зрізі окреслення фактичних розмірів постійних комітетів становить *Ірландія*, де постійні комітети звично складаються одночасно з представників нижньої (Dáil Éireann) і верхньої (Seanad Éireann) палат парламенту, тобто з депутатів і сенаторів. Такі постійні парламентські комітети трактуються як спільні. Окрім того, окремо функціонують постійні комітети як нижньої, так і верхньої палат парламенту. Беручи до уваги

(як вказано у методологічній частині дослідження) лише персональний склад нижніх/провідних палат парламентів, ми у випадку Ірландії аналізуємо кількість і розмір постійних парламентських комітетів винятково на основі членства у них лише депутатів нижньої палати парламенту, а також зважаючи лише на постійні комітети винятково нижньої палати парламенту.

Загалом усереднюючи фактичний розмір постійних парламентських комітетів у європейських представницьких демократіях, бачимо, що: а) усереднений розмір найменших постійних комітетів становить 13 членів; б) усереднений розмір найбільших постійних комітетів становить 36 членів; в) усереднений середній розмір найбільших постійних комітетів становить 19 членів. Найменші малі комітети властиві для Люксембургу і Мальти (4 члени), Ліхтенштейну, Нідерландів, Польщі та Македонії (5 членів), Андорри, Латвії, Румунії та Угорщини (6). Найбільші великі комітети властиві для Греції (54), Іспанії (58), Франції (73), а також, як виняток, для Сполученого Королівства (533).

Аналіз формальних (обов'язкових або мінімальних) та фактичних розмірів постійних парламентських комітетів у європейських демократіях свідчить, що вони можуть бути та/або є чи не можуть бути та/або не є *рівними за своїми розмірами* (композицією). У більшості країн Європи постійні парламентські комітети не є рівними за розмірами: цього не передбачено формально і це не спостерігається на практиці. Виняток становлять такі країни Європи, як Бельгія, Ісландія, Ліхтенштейн та Швейцарія, в яких постійні парламентські комітети формально повинні бути та фактично є рівними за розмірами, а також Австрія, Греція, Сан-Марино, Франція і Швеція, де постійні парламентські комітети фактично є рівними за розмірами, але цього не регламентовано формально. Специфіка країн, де постійні комітети рівні за розміром тільки фактично, у тім, що рішення про рівність комітетів приймають безпосередньо парламенти або це зумовлено їхньою композицією (як партійною, так і непартійною). У цьому контексті уваги потребує Франція, у нижній палаті парламенту якої розмір постійних комітетів можна трактувати як рівний, адже він формально має становити не більше 1/8 складу палати, а фактично становить по 70–73 депутати. Рівність же за розміром постійних комітетів парламенту Швеції зумовлена (чи принаймні була такою станом на грудень 2015 р.) особливостями пропорційного розподілу членів комітетів поміж парламентськими групами, хоч цього формально і не передбачено в Акті про Риксдаг. Окрему групу європейських країн становлять ті, в яких розмір не всіх, однак майже всіх постійних комітетів є рівним і це окреслено формально. Серед таких країн – Боснія і Герцеговина, Сербія і Фінляндія. Так, у Фінляндії майже всі постійні парламентські комітети рівні за розміром і складаються з 17 членів. Виняток становлять лише три комітети, у яких кількість членів є іншою: комітет з фінансів – 21 член, комітет з аудиту – 11 членів і Великий комітет – 25 членів. Аналогічна ситуація в Сербії, де майже всі постійні комітети складаються з 17 членів, а виняток становлять лиш два комітети: з прав дитини, що складається з 20 членів, і з контролю служб безпеки, що складаються з 9 членів. Що стосується Боснії і Герцеговини, то в цій країні взагалі тільки один постійний комітет відрізняється за розмірами від всіх інших, рівних за розмірами, постійних комітетів. Річ у тому, як частково зазначено вище, що шість постійних комітетів мають по 9 членів, а ще один постійний комітет (а точніше комітет із підготовки виборів у Раду Міністрів) не фіксований за розмірами (станом на грудень 2015 р. становив 12 членів), адже він у своїй композиції залежить від результатів парламентських виборів, бо формується, враховуючи кількість парламентських груп і непартійних депутатів (про це детальніше зазначено нижче).

Атрибути кількості, розміру та членства в постійних парламентських комітетах у європейських представницьких демократіях (станом на грудень 2015 року)

Країна	Склад/тип розміру парламенту	Формальна обов'язкова/ мінімальна кількість комітетів, "+" чи "-" (№)	Фактична кількість постійних комітетів	Формальний розмір комітетів, "+" чи "-" (опис)	Мінімальний фактичний розмір постійних комітетів	Максимальний фактичний розмір постійних комітетів	Середній фактичний розмір постійних комітетів	Формальне/ фактичне суміщення членства в різних постійних комітетах ¹	Формальна/ фактична рівність всіх постійних комітетів за розміром ²	Формальна/ фактична наявність замісників основних членів постійних комітетів ³	Розподіл основних членів/замісників у постійних комітетах через врахування представництва партій і груп ⁴
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
"ВІЛЬНІ" ЛІБЕРАЛЬНІ (Й ЕЛЕКТОРАЛЬНІ) ДЕМОКРАТІЇ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ											
Австрія	183/середній	–	32	–	28	28	28	+/+	-/+	+/+	+/+
Андорра	28/малий	+ (8) ⁵	8	+ (≥ 5 членів)	6	8	7	+/+	-/-	+/-	+/+
Бельгія	150/малий	+ (~10)	11	+ (17 членів)	17	17	17	+/+	+/+	+/+	+/+
Греція	300/середній	+ (6)	6 ⁶	+ (1/8 – 1/6 парламенту)	54	54	54	+/-	-/+	+/-	+/+
Данія	179/середній	+ (26)	26	+ (17, 21, 29 членів)	17	29	27	+/+	-/-	-/-	+/+

¹ Формально ("+" – якщо дозволено або ж не регламентовано взагалі; "-" – якщо не дозволено)/Фактично ("+" – якщо реалізується на практиці (навіть не усіма депутатами); "-" – якщо не реалізується на практиці (навіть за винятком деяких депутатів, які можуть паралельно брати участь у деяких дистинктивних комітетах)).

² Формально ("+" – якщо передбачено; "-" – якщо не передбачено)/фактично ("+" – якщо зустрічається на практиці; "-" – якщо не зустрічається на практиці).

³ Формально ("+" – якщо передбачено; "-" – якщо не передбачено)/фактично ("+" – наявні відразу, оскільки призначаються/обираються відразу; "-" – не наявні взагалі чи не наявні відразу, оскільки призначаються/обираються лише при потребі).

⁴ Формально ("+" – якщо передбачено; "-" – якщо не передбачено)/фактично ("+" – якщо зустрічається на практиці; "-" – якщо не зустрічається на практиці).

⁵ Згідно регламенту парламенту Андорри, в країні передбачено існування 8 законодавчих комітетів і 1 так званого "постійного комітету". Призначення "постійного комітету" в контролі за повноваженнями парламенту на випадок його розпуску і в міжсесійний період. Відповідно, ми не трактуємо його як класичний приклад постійних комітетів.

⁶ У Греції станом на грудень 2015 р. також функціонували 4 спеціальні постійні комітети, членство в яких коливалось від 21 до 33 депутатів. Але спеціальні постійні комітети ми не трактуємо як постійні, оскільки регламент грецького парламенту трактує їх кожного разу специфічно (хоча й у межах постійних комітетів).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ірландія	166/середній	–	20	–	7	21	13	+/+	-/-	+/-	-/+
Ісландія	63/малий	+ (8)	8	+ (9 членів)	9	9	9	+/-	+/+	+/+	+/+
Іспанія	350/великий	+ (19)	25 ⁷	–	8	58	41	+/+	-/-	+/-	+/+
Італія	630/великий	+ (15)	15	–	9	48	43	-/+ (деякі)	-/-	+/-	+/+ (не всі)
Ліхтенштейн	25/малий	+ (3)	3	+ (5, 5–7 членів)	5	5	5	-/-	+/+	-/-	+/+
Люксембург	60/малий	+ (23)	23	–	4	17	14	+/+	-/-	-/-	+/+
Мальта	65/малий	+ (8)	11	–	4	9	6	-/-	-/-	+/+	+/+
Монако	24/малий	+ (4)	4	–	21	24	23	+/+	-/-	-/-	-/+
Нідерланди	150/малий	+ (~)	25	–	5	26	18	+/+	-/-	+/+	-/+
Німеччина	598/великий	+ (7)	24	–	9	46	30	+/+	-/-	+/+	+/+
Норвегія	169/середній	+ (12)	12	–	13	20	16	-/+ (деякі)	-/-	+/-	+/+ (не всі)
Португалія	230/середній	–	12	–	21	25	23	-/+ (деякі)	-/-	+/+	+/+
Сан-Марино	60/малий	+ (4) ⁸	4	–	15	15	15	+/+	-/+	-/-	+/+
Сполучене Королівство	650/великий	+ (≥7)	? (15) ⁹	+ (діапазони)	13	533	?	+/+	-/-	-/-	+/+

⁷ Крім врахованих постійних (законодавчих і незаконодавчих) комітетів нижньої палати іспанського парламенту, у цій країні функціонують постійні спільні комітети нижньої та верхньої палат парламенту. Їх до уваги не взято, бо вони є екстраординарною та незаконодавчою політичною практикою.

⁸ Згідно закону від 1995 р. у Сан-Марино передбачалось п'ять постійних парламентських комітетів. Однак згідно з поправками до закону від 2006 р., кількість постійних комітетів було зменшено до чотирьох.

⁹ Специфіка Сполученого Королівства у тому, що в 2006 р. було змінено структуру та логіку функціонування парламентських комітетів, зокрема так звані постійні комітети (які іменувались так до 2006 р.) почали називати загальними комітетами, а, в свою чергу й зокрема, постійні комітети з законопроектів – комітетами публічних законопроектів. Сьогодні саме загальні комітети треба вважати аналогом (хоч і модифікованим) постійних комітетів. Їхнє головне завдання полягає у детальному розгляді законопроектів. Крім того, загальні комітети властиві тільки для Палати громад і відображають політичну композицію нижньої палати парламенту Королівства. Серед загальних комітетів виокремлюють такі: комітети публічних законопроектів, комітет делегованого законодавства, європейські комітети, великий комітет Північної Ірландії, комітет регіональних справ, великий комітет Шотландії, великий комітет Уельсу та великий комітет Англії. Особливість комітетів публічних законопроектів – це те, що вони формуються під кожен законопроект, який проходить через парламент. Кожен комітет публічних законопроектів іменується назвою законопроекту, що ним розглядається. Окрім загальних комітетів, в Палаті громад (і Палаті лордів) функціонують спеціальні (відомчі й тематичні) комітети. Попри те, що вони існують і функціонують у напрямках спеціалізації міністерств урядового кабінету, їх згідно чинного

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Фінляндія	200/середній	+ (16)	16	+ (11, 17, 25 членів)	11	25	17	+/+	+/+ (не всі)	+/+	+/+
Франція	577/великий	+ (8) ¹⁰	8	+ (≤ 1/8 палати)	70	73	72	-/-	-/+	-/+	+/+
Швейцарія	200/середній	+ (10 + 2)	11	+ (25 членів)	25	25	25	+/+	+/+	+/-	+/+
Швеція	349/великий	+ (15 + 1)	16	+ (≥ 15 членів)	17	17	17	-/+ (деякі)	-/+	-/-	+/+
"ВІЛЬНІ" ЛІБЕРАЛЬНІ (Й ЕЛЕКТОРАЛЬНІ) ДЕМОКРАТІЇ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ											
Болгарія	240/середній	+ (23)	23	-	11	20	19	+/+	-/-	-/-	+/+ (не всі)
Естонія	101/малий	+ (11)	11	- (крім одного, ≥ 15 членів)	8	15	10	-/+ (деякі)	-/-	+/+	+/+
Кіпр	80 (56)/малий	+ (16)	16	-	9	11	10	+/+	-/-	-/-	-/-
Латвія	100/малий	+ (16)	16	-	6	17	12	+/+	-/-	-/-	+/+ (не всі)
Литва	141/малий	+ (15)	15	+ (7-17 членів, один 15-25 членів)	7	17	11	-/+ (деякі)	-/-	+/+	+/+
Польща	460/великий	+ (28)	29	-	5	47	27	+/+	-/-	-/-	+/+
Румунія	412/великий	+ (17)	21	+ (11-33 члени, крім одного)	6	35	21	-/+ (деякі)	-/-	+/-	+/+ (не всі)

британського законодавства не можна інтерпретувати як постійні, хоча вони і мають більш детерміновану структуру та членство. Більше детально див: <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/>

¹⁰ Специфіка нижньої палати парламенту Франції в тім, що в ній функціонують як законодавчі, так і незаконодавчі (або так звані "інші") постійні парламентські комітети. Але другі можуть бути як спеціальними, так і слідчими, тому не підпадають під узвичаєне трактування постійних комітетів. Відповідно, до підрахунку включено винятково законодавчі постійні комітети.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сербія	250/середній	+ (19 + 1) ¹¹	20	+ (17 членів, один 9 і один 20)	9	20	17	+/+	++ (не всі)	+/+	+/+
Словаччина	150/малий	+ (4)	16	–	11	30	13	+/+	–/–	–/– (не всі)	+/+
Словенія	90/малий	+ (6 + 2)	23	–	9	21	15	+/+	–/–	–/–	+/+ (не всі)
Угорщина	199/середній	+ (~)	15 ¹²	–	6	39	13	+/-	–/–	+/+	+/+ (не всі)
Хорватія	151/середній	+ (29)	29	+ (13 + інші, крім одного)	9	33	13	+/+	–/–	–/–	+/+
Чехія	200/середній	+ (7)	18	–	15	25	18	+/+	–/–	–/–	+/+ (не всі)
Чорногорія	81/малий	+ (14)	14	–	10	13	12	+/+	–/–	–/–	+/+
"ЧАСТКОВО ВІЛЬНІ" ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ДЕМОКРАТІЇ ПВДЕННО-СХІДНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ											
Албанія	140/малий	+ (8)	8	–	10	22	17	+/-	–/–	+/+	+/+
Боснія та Гер-на	42/малий	+ (7) ¹³	7	+ (9 членів, крім одного)	9	12	9	+/+	++ (не всі)	–/–	+/+ (не всі)
Грузія	150/малий	+ (13)	15	+ (≥ 15 членів, крім одного)	12	18	16	+/+	–/–	–/–	+/+
Косово	120/малий	+ (4 + 12)	14	–	9	12	10	+/+	–/–	–/–	+/+
Македонія	123/малий	–	21	–	5	17	11	+/+	–/–	+/+	+/+ (не всі)
Молдова	101/малий	–	9	–	10	13	11	–/–	–/–	–/–	+/+
Туреччина	550/великий	+ (16)	18	– (крім двох)	13	40	26	+/-	–/–	–/–	+/+
Україна	450 /великий	–	27	–	7	33	15	–/–	–/–	–/–	+/+

¹¹ Регламентом сербського парламенту окреслено обов'язкову наявність 19 постійних комітетів і комітету з прав дитини, що теж трактують як постійно діючий комітет парламенту.

¹² В Угорщині регламентом передбачені постійні комітети, а також комітет з законодавства і комітет, що представляє національності. Всіх їх відносимо до постійних комітетів.

¹³ Згідно регламенту парламенту Боснії і Герцеговини, передбачено практику синхронних постійних комітетів його нижньої та верхньої палат.

Що стосується *особливостей членства депутатів* парламентів демократичних країн Європи у постійних комітетах, треба зауважити, що зазвичай *кожен депутат може (має право) бути членом хоча б одного постійного комітету*. Буває і так, що у регламентах парламентів деяких європейських країн окреслено, що депутат не лише має право (може), а й *обов'язок* бути членом хоча б одного постійного комітету. Це властиво для Андорри, Боснії і Герцеговини, Грузії, Монако, Німеччини, Португалії. Крім того, у більшості кейсів діє примітка, що кожен депутат може *без права голосу* відвідувати, крім засідань свого/своїх постійних комітету/комітетів, засідання й інших постійних комітетів парламенту. Також традиційно передбачено, що члени президії парламенту, зокрема спікер та віце-спікери, й міністри урядового кабінету (навіть якщо вони депутати парламенту), а також регенти-капітани в Сан-Марино не мають права бути членами постійних комітетів/суттєво в цьому праві обмежені. У Грузії членами постійних комітетів не можуть бути навіть лідери парламентської більшості і меншості. Але лімітовані в можливостях членства депутати можуть брати участь у засіданнях постійних комітетів, не маючи права голосу. Часто буває і так, як приміром, в Андоррі, що члени президії парламенту самі вирішують, бути чи не бути членами постійних комітетів. Схожа практика апробована в Бельгії, де віце-спікери і члени Бюро нижньої палати парламенту можуть бути чи не бути членами постійних комітетів. Така ж практика апробована в Румунії, де спікер, віце-спікери, секретарі й квестори Палати депутатів можуть бути членами комітетів, і навіть не одного. У Молдові, натомість, питання членства в комітетах вирішують лише віце-спікери. У Данії ж члени президії національного парламенту (разом із представниками усіх парламентських груп) обов'язково є членами принаймні регламентного комітету, а в Литві віце-спікер Сейму у справах ЄС – головою комітету з європейських справ. Відмінність Естонії у тому, що спікер та віце-спікери Рійгікогу не зобов'язані, але можуть бути членами тільки комітету у справах ЄС, Чехії – у тім, що спікер і віце-спікери можуть бути членами тільки керівного комітету, а Сербії – у тім, що спікер і віце-спікери Народних зборів зобов'язані бути членами постійних комітетів.

Набагато цікавіша ситуація в Іспанії, у якій члени уряду, які є депутатами нижньої палати парламенту (у цій країні дозволене суміщення парламентських мандатів та урядових посад), можуть бути членами постійних комітетів (на рівні з іншими депутатами нижньої палати парламенту) та відвідувати без права голосу засідання всіх інших постійних комітетів, членами яких вони не є. Уваги потребує і Люксембург, у якому членами постійних парламентських комітетів є секретарі, однак вони не є депутатами (тому у порівняльній таблиці до підрахунків розмірів постійних парламентських комітетів їх не включено). Ще один специфічний кейс становить комітет у справах Європейського Союзу *німецького Бундестагу*, який на відміну від інших постійних комітетів палати парламенту складається не лише з депутатів Бундестагу, однак й з євродепутатів від Німеччини: станом на грудень 2015 р. перших у комітеті було 34, а других – 15.

Але навіть попри це, що є контраверсійно, як свідчить практика, бувають такі випадки, коли у деяких демократичних країнах Європи *не всі депутати* парламентів (навіть враховуючи неучасть у постійних комітетах членів президій парламентів і зважаючи на дозволене членство депутатів тільки в одному постійному комітеті) є членами хоча би одного постійного комітету. Із прикладів таких країн (станом на грудень 2015 р.) – Ліхтенштейн, Польща, Туреччина, Україна і Швеція. Причому специфіка Туреччини в тім, що у ній кожен депутат може бути членом більше, ніж одного постійного парламентського комітету, а винятки становлять лише комітети з планування та бюджету і з петицій, члени яких не можуть бути членами інших постійних комітетів.

У цьому контексті суплементарно-важливим постає роз'яснення і порівняння можливостей та особливостей *формального й фактичного суміщення членства в різних постійних парламентських комітетах* європейських демократій. Очевидно, що всі європейські демократичні країни поділяються на ті, де формально і фактично регламентовано та/чи реалізовано або не регламентовано та/чи не реалізовано права депутатів парламенту суміщати членство у різних постійних комітетах. Відповідно, потрібно виділяти *декілька груп*

європейських демократій. По-перше, це країни, в яких формально дозволене або взагалі не регламентоване та фактично реалізоване (навіть не усіма) право депутатів суміщати членство в різних комітетах. Це більшість країн Європи, зокрема Австрія, Андорра, Бельгія, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Грузія, Данія, Ірландія, Іспанія, Кіпр, Косово, Латвія, Люксембург, Македонія, Монако, Нідерланди, Німеччина, Польща, Сан-Марино, Словаччина, Словенія, Сполучене Королівство, Сербія, Фінляндія, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швейцарія. По-друге, це країни, в яких формально дозволене чи взагалі не регламентоване, але фактично не реалізоване (навіть за винятком деяких депутатів, які можуть брати участь у кількох комітетах) право депутатів суміщати членство у різних комітетах. Серед таких країн – Албанія, Греція, Ісландія, Туреччина й Угорщина. Специфіку таких країн пояснюємо особливостями *Албанії*, де, згідно регламенту Народних зборів, кожний депутат зазвичай є членом винятково одного постійного комітету, але з метою збереження співвідношення частки мандатів урядових та опозиційних партій, деякі депутати інколи можуть бути членами двох комітетів. По-третьє, це країни, в яких формально не дозволене та фактично не реалізоване право депутатів суміщати членство у різних комітетах. Із-поміж таких країн – Ліхтенштейн, Мальта, Молдова, Україна та Франція. По-четверте, це країни Європи, в яких здебільшого формально не дозволене, але не повністю, а частково фактично реалізоване право депутатів суміщати членство в кількох постійних комітетах. Серед таких країн – Естонія, Італія, Литва, Норвегія, Португалія, Румунія, а також Швеція. Вони поєднані тим, що компонують формальну заборону суміщати членство в кількох постійних комітетах для більшості депутатів парламентів з можливостями деяких депутатів все таки бути членами кількох постійних комітетів. Однак такі можливості окремих депутатів спричинені різними причинами, тому потребують детальнішого розгляду.

Специфіка *Італії* в тому, що на практиці окремі депутати її нижньої палати парламенту є членами декількох постійних комітетів. Це зумовлено тим, що кожна парламентська група зобов'язана замінити своїх депутатів як членів комітетів у тому випадку, коли вони є членами урядового кабінету. Заміни робляться депутатами від релевантної парламентської групи, які є членами іншого або інших постійних парламентських комітетів. Цікаво й те, що для прийняття окремих законопроектів парламентські групи можуть замінювати своїх членів одних постійних комітетів членами інших постійних комітетів. Дещо інша ситуація у *Норвегії*, в якій тільки депутати, які є членами комітету з розгляду та конституційних справ, можуть бути членами інших постійних парламентських комітетів. Річ у тім, що парламентські групи, депутати яких не представлені у всіх постійних комітетах парламенту, можуть розраховувати на те, що ті депутати цих груп, які представлені в комітеті з розгляду та конституційних справ, можуть також бути членами ще одного з комітетів, де немає членів від цих парламентських груп. Майже ідентична, однак технічно інша ситуація в *Швеції*, де лише члени комітету у справах Європейського Союзу можуть бути членами будь-якого із інших 15 постійних парламентських комітетів (проте має в будь-якому випадку зберігатись пропорційний розподіл членів цього комітету між парламентськими групами, які його формують). Ідентична ситуація в *Естонії*, де теж лише члени комітету у справах ЄС (сформованого в 2004 р.) можуть складатись з членів інших десяти постійних комітетів. Що стосується *Литви*, то в цій країні взагалі два постійні комітети, а саме комітет із європейських справ та з закордонних справ, можуть складатись із членів інших комітетів. У Палаті депутатів в *Румунії* таких комітетів, які можуть складатись з членів інших комітетів, три – регламентний, інформаційних і комунікаційних технологій та з питань рівних можливостей жінок й чоловіків. Крім того, у Румунії суміщати посади в декількох постійних комітетах можуть депутати, які є членами Постійного бюро Палати депутатів, зокрема спікер, віце-спікери, секретарі та квестори. Особливість *Португалії* у тім, що в цій країні, як вказано вище, кожен депутат парламенту має бути ефективним (тобто основним) членом хоча б одного постійного комітету. Але регламентом чітко уточнено, що без "шкоди" членству кожного депутата парламенту хоча б в одному постійному комітеті будь-який депутат може бути призначений основним членом (чи замісником основного члена): а) не більше трьох постійних комітетів, коли парламентська група цього депутата не спроможна мати своїх основних членів у всіх постійних комітетах; б)

не більше двох постійних комітетів, якщо це потрібно задля виконання вимоги пропорційного представництва усіх парламентських груп у постійних комітетах. Внаслідок цього деякі депутати португальського парламенту є членами одночасно кількох постійних комітетів.

Різниця тих країн, де формально регламентоване і фактично реалізоване право депутатів суміщати членство в кількох постійних комітетах, у тому, в скількох же постійних комітетах може працювати кожен депутат парламенту як основний член комітету. Так, регламентом парламенту *Андорри* означено, що кожен депутат може бути членом максимум трьох постійних комітетів парламенту одночасно, але має обов'язково бути членом хоча б одного постійного комітету. Ідентичну норму звикло використовувати в регламенті *чорногорської Скупщини*. Саме так і відбувається в цих країнах на практиці. У *Грузії* апробовано дещо видозмінену логіку, бо кожен депутат парламенту обов'язково має бути членом хоча б одного постійного комітету, але паралельно може бути членом і ще одного постійного комітету, якщо рішення з цього приводу приймає його парламентська група, враховуючи наявні додаткові місця у комітетах, які визначені на підставі врахування принципу пропорційності представництва. Натомість, регламентами парламентів *Ісландії* і *Болгарії* вказано, що кожен депутат може бути членом принаймні одного постійного комітету, однак жоден депутат не може бути членом більше, ніж двох постійних комітетів. Унаслідок цього, на практиці дуже мало депутатів в Ісландії та Болгарії є членами водночас двох постійних комітетів. Схожі правила задіяно в *Латвії*, *Македонії*, *Словаччині* та *Швейцарії*, але фактично чимало або ж й усі депутати легіслатур цих країн – члени водночас двох постійних комітетів. Що стосується *Іспанії*, в цій країні унормовано, що кожен депутат нижньої палати парламенту може бути членом принаймні одного постійного комітету, однак верхньої межі кількості комітетів, у яких може брати участь кожний депутат, не встановлено. Частково видозмінені правила в *Монако* й *Німеччині*, бо депутат парламенту або нижньої палати парламенту не просто може, а повинен бути членом принаймні одного постійного комітету. На практиці кожен депутат нижньої палати парламенту Німеччини в середньому є членом трошки більше, ніж одного постійного комітету, кожен депутат нижньої палати парламенту Іспанії – членом трьох постійних комітетів, а кожен депутат парламенту Монако – членом аж чотирьох постійних комітетів (або іншими словами, на практиці майже кожен депутат парламенту Монако є членом майже кожного постійного комітету). Членом 3–4 постійних комітетів є майже кожен депутат *словенської Державної ради*. У регламенті *фінської Едускунти* беззастережно зазначено, що кожен депутат може бути членом хоча б двох постійних комітетів, що відбувається і на практиці. Річ у тім, що, будучи членом двох постійних комітетів, депутат може відмовитись від участі в інших постійних комітетах. Натомість, регламентом *польського Сейму* окреслено, що зазвичай і без клопотання кожен депутат може бути членом максимум двох постійних комітетів. Однак з дозволу президії Сейму та враховуючи думку так званої Ради старійшин, Сейм може дозволити конкретному депутату бути членом трьох постійних комітетів. Схожа ситуація в *Чехії*, де кожен депутат нижньої палати парламенту, будучи членом комітету із питань мандатів та імунітету, комітету із петицій та керівного комітету, може бути членом ще максимум двох постійних комітетів. Це означає, що деякі депутати є членами трьох постійних комітетів чеської Палати депутатів.

Однак окреслення членства депутатів у постійних комітетах парламентів не можливе без порівняння особливостей **розподілу основних членів (чи замісників) через врахування параметрів представництва партій, депутатських груп, окремих депутатів**. Відомо, що у майже всіх європейських легіслатурах поділ членів постійних комітетів відбувається на підставі врахування **принципу пропорційності**, тобто на підставі пропорційного представництва і фактичного вибору парламентських груп (або одночасно парламентських груп та партійних і непартійних депутатів, які не є членами парламентських груп). Це регламентує, що всі члени кожного постійного комітету чи більшості постійних комітетів розподіляються між парламентськими групами та/чи депутатами пропорційно частці їхніх парламентських мандатів та реально/фактично відданих голосів за кандидатів або списки кандидатів у члени постійних комітетів. Відповідно, кожна парламентська група чи кожен

депутат, який не є членом парламентської групи, самостійно вибирає чи призначає своїх членів конкретних постійних комітетів парламенту на основі врахування отриманих цими групами/депутатами квот. Особлива практика *Угорщини*, де лідери парламентських груп можуть номінувати в комітети як депутатів своїх парламентських груп, так і непартійних депутатів.

Загалом у Європі розподіл членів комітетів поміж парламентськими групами та депутатами, які не є членами парламентських груп, реалізовується із огляду на очікування, що парламентські групи, які формують урядову більшість (якщо не йдеться про уряди меншості), *зобов'язані мати більшість у кожному постійному комітеті* парламенту. Також зважають на те, що кожна парламентська група має обов'язково бути представлена *хоча б одним своїм членом у кожному постійному комітеті* парламенту. А якщо ж якась парламентська група не може або не хоче призначати свого депутата членом певного постійного комітету, існуюча у такому випадку вакансія *звикло не може бути заповнена* депутатом з іншої парламентської групи. Специфічністю у цьому зрізі є *Сербія*, у якій, якщо в якийсь постійний комітет якась парламентська група не пропонує своїх депутатів чи пропонує менше депутатів, ніж це відповідає її квоті, то такий комітет заповнюють члени інших парламентських груп, однак обов'язково за умови, що більше половини від загальної кількості членів такого комітету до цього вже були обрані/призначені. У *Франції* ж регламентовано, що якщо після пропорційного розподілу членів комітетів деякі місця в комітетах лишаються незаповненими (вакантними), вони делегуються непартійним депутатам: за результатами консенсусу між ними або в порядку від найстаршого з них.

У разі, якщо деякі депутати, які є або не є членами фракцій і груп парламентів, *не стають членами постійних парламентських комітетів* за наслідками розподілу членства у комітетах на засадах пропорційності, парламенти *по-різному* підходять до вирішення цієї проблеми: деякі легіслатури в обов'язковому порядку призначають таких депутатів членами хоча б одного постійного комітету, а інші легіслатури не беруть до уваги непередставництва таких депутатів у постійних комітетах. Специфіка *Норвегії*, наприклад, полягає у тому, що ті парламентські групи, депутати яких не представлені у всіх постійних комітетах парламенту, можуть розраховувати на те, що ті депутати цих груп, які представлені в комітеті з розгляду і конституційних справ, можуть також бути членами ще одного з комітетів, де немає членів від цих парламентських груп. Особливість ж *Португалії* у тому, що непартійні депутати взагалі самостійно визначають постійні комітети, у яких вони хочуть працювати, та повідомляють про це спікера парламенту, що остаточно приймає рішення з цього приводу. У цьому контексті треба зауважити, що в *Македонії* взагалі всі депутати, незалежно, чи вони непартійні, мають вказати, членами якого комітету вони хочуть бути. Схожа ситуація в *Естонії*, але призначення непартійних депутатів членами постійних комітетів у цій країні відбувається не тільки на підставі бажання таких депутатів, але й з огляду Ради Рійгікогу на доцільність таких призначень. У *Грузії* цю вимогу доповнено тим, що непартійний депутат може бути членом постійного комітету лише тоді, коли він не належить до жодної фракції чи групи. Контраверсію становить *Косово*, в якому непартійних депутатів призначати членами постійних комітетів може тільки спікер парламенту, однак повинна виконуватись вимога, за якою будь-який непартійний член будь-якого постійного комітету не має в ньому права голосу. Що стосується *Туреччини*, то в ній непартійні й партійні депутати, які не є членами парламентських груп, на підставі врахування їхньої парламентської сили (представництва) можуть бути членами не всіх, а лише кількох постійних комітетів – з планування та бюджету, з розслідування прав людини, з гармонізації з ЄС, з рівних можливостей чоловіків і жінок та з державних економічних підприємств.

Водночас, у демократичних країнах Європи часто буває й так, що парламенти призначають депутатів, досі не членів комітетів, членами постійних комітетів, але *обмежують їх у праві голосу*. Так, наприклад, відбувається в *Данії* у тому випадку, коли якась парламентська група не представлена у жодному постійному комітеті, бо тоді вона має право на отримання двох додаткових членів у двох постійних комітетах (в кожному комітеті по

одному члену), однак останні в будь-якому разі не наділені правом голосу. Те саме в Данії стосується і будь-якого непартійного депутата, що не є членом жодного постійного комітету: він може стати членом одного комітету, але обов'язково без права голосу. Цілком ідентична ситуація властива Бундестагу в *Німеччині* й Зборам Республіки в *Македонії*. Відмінна практика в *Ісландії*, де кожна парламентська група, яка не має основних членів у кожному постійному комітеті парламенту, уповноважена мати по одному спостерігачу без права голосу в кожному із постійних комітетів, у якому вона не має свого основного члена. Крім того, кожна парламентська група наділена правом змінювати своїх членів постійних комітетів, але здійснюється це через голосування на пленарному засіданні парламенту.

У цьому зрізі також примітно, що парламенти більшості демократичних країн Європи **уповноважені змінювати кількість членів у постійних комітетах**, якщо це потрібно для забезпечення *максимально пропорційного представництва* всіх парламентських груп і депутатів, які не є членами парламентських груп. Однак, як приміром у *Греції*, в такому випадку втрачати не повинна парламентська група/партія, яка має абсолютну більшість мандатів у парламенті. Це означає, що така парламентська група, якщо вона дійсно репрезентована у парламенті, повинна зберігати абсолютну більшість членів у кожному постійному комітеті. Примітно і те, що в деяких країнах Європи *дозволено модифікувати розмір усіх постійних комітетів* (як у Греції, Ісландії, Норвегії), а в деяких – *розмір лише окремих постійних комітетів*. Як приклад, у *Данії* це дозволено винятково у випадку регламентного комітету: якщо якась парламентська група в силу незначної кількості своїх мандатів не представлена у регламентному комітеті, то вона має право на додаткового члена цього комітету, однак без права голосу. Натомість, у *Португалії* не дозволено міняти розмір уже сформованих або обумовлених постійних комітетів, однак дозволено змінювати кількість членів від окремих парламентських груп, якщо такі групи не спроможні мати своїх членів у всіх постійних комітетах або якщо це потрібно для виконання вимоги пропорційного представництва усіх парламентських груп у всіх постійних комітетах. У *Фінляндії* вимога та підстава зміни розміру комітетів дещо відмінна: парламент із пропозиції будь-якого постійного комітету може збільшити кількість його основних і альтернативних членів (чи замісників). Крім того, фінський парламент може переформувувати розмір відразу всіх постійних комітетів, навіть не зважаючи на те, що комітети формуються на цілу каденцію Едускунти. Схожа можливість змінювати розмір сформованих на цілу каденцію парламенту постійних комітетів передбачена регламентом Сейму *Литви* та Палати депутатів *Румунії*. Так, у румунській легіслатурі передбачено можливості змінювати розміри сформованих постійних комітетів (якщо це необхідно) та змінювати депутатами членство в різних комітетах, залишаючись одночасно членом тільки одного постійного комітету. Що стосується *Албанії*, то Народні збори цієї країни, як і Народні збори *Болгарії*, можуть змінювати не лише розмір, а й кількість постійних комітетів. Однак у випадку будь-якої зміни розмірів і кількості постійних комітетів у майже всіх країнах Європи, де це дозволено, *має зберігатись принцип пропорційного розподілу членів комітетів* між групами в парламенті/провідній палаті парламенту. Крім того, для таких змін обов'язково необхідною є згода самих парламентських груп, а інколи і депутатів, які не є членами парламентських груп. Крім того, в деяких демократичних країнах Європи передбачено *додатково-дистинктивні особливості розподілу членства* у постійних комітетах, зокрема і для деяких депутатів парламентів. Так, *ісландський Альтинг* за ініціативи більшості від свого номінального складу може провести нові вибори/перевибори членів усіх своїх постійних комітетів. Натомість, депутати *данського парламенту* від Фарерських островів і Гренландії можуть брати участь у роботі будь-якого постійного комітету, об'єктом розгляду якого є питання, котре стосується цих територій, однак такі депутати не мають права голосу.

Що стосується **техніки чи формули пропорційного розподілу членів комітетів** між парламентськими групами, то *уніфікованої картини побачити не можемо*. Але загалом зрозуміло, що логіка композиціонування членів комітетів зводиться до *квотного розподілу посад*: спочатку обирають спосіб як підраховувати квоту; потім на цій підставі квоту власне й

підраховують; пізніше підраховують кількість квот кожної парламентської групи, внаслідок цього парламентські групи у межах своїх квот призначають депутатів членами постійних комітетів; нарешті, розподіляють між парламентськими групами залишкові квоти. У цьому ракурсі наглядним є кейс Чехії, де для розподілу членів постійних комітетів Палати депутатів застосовують у встановленому порядку квоту (модифіковану квоту) Друпа: 1) спочатку кількість усіх вибраних депутатів ділять на кількість членів комітету, який потрібно обрати, а до отриманого результату додають одиницю, отримуючи таким чином квоту; 2) потім кількість депутатів кожної парламентської групи ділять на квоту, отримуючи результат для кожної парламентської групи, з чого зрозуміло, що кількість членів від кожної парламентської групи у конкретному комітеті визначають з допомогою отриманої пропорції внаслідок ділення на квоту (із заокругленням до меншого чи повного цілого числа); 3) якщо отримана таким чином кількість членів конкретного комітету на одиницю більша, ніж передбачена/номінальна кількість членів комітету (яку треба заповнити), то одного члена усувають від тієї парламентської групи, яка з результатів попередньої процедури має найменший нецілий залишок. Натомість, якщо не всі номінальні місця у комітеті розподілені, тоді додаткове місце (місця) отримують парламентські групи, які з результатів попередньої процедури здобули найбільший нецілий залишок (якщо не заповнено декілька членів комітету, то у порядку зменшення найбільших нецілих залишків). Якщо кілька парламентських груп мають ідентичні найбільші нецілі залишки від ділення на квоту, то додаткове членство в комітеті дістається парламентській групі, яка до врахування залишків мала найбільше місць у комітеті; 4) якщо і так місця в комітеті не розподілені, то розмір комітету збільшують на одиницю, а усі попередні процедури здійснюються заново. Після цього депутатам Палати депутатів, які не обрані членами жодного постійного комітету, пропонують членство в одному зі сформованих комітетів. За це повинна проголосувати більшість депутатів палати парламенту.

Але це не означає, що у всіх країнах Європи застосовують ідентичну формулу. Так, в Ісландії використовують квоту (метод) д'Ондта, але для сприяння співпраці парламентських груп у межах постійних комітетів допускають відхилення від цієї формули. У нижній палаті італійського парламенту недвозначно регламентовано, що кожна парламентська група пропонує однакову кількість своїх членів до кожного постійного комітету (крім комітету із законодавства, який, як відомо, формується на засадах паритетності). Паралельно таким чином і визначається розмір постійних комітетів, а всіх депутатів, яких не призначено у ті або інші постійні комітети на підставі застосування окресленої техніки, розподіляє та призначає спікер нижньої палати парламенту. Подібна логіка застосовується й у випадку розподілу членів постійних комітетів серед тих партій, у яких є надто мало депутатів, і пояснюється тим, що кожний депутат італійської нижньої палати парламенту формально може бути членом тільки одного постійного комітету. Виняток в італійському випадку становлять лише деякі депутати парламенту, які є членами кількох (двох) постійних комітетів. Це зумовлено тим, що кожна парламентська група зобов'язана замінити своїх депутатів як членів комітетів у тому випадку, коли вони є членами урядового кабінету. Заміни робляться депутатами від відповідної партії, які є членами іншого чи інших постійних парламентських комітетів. Подібна практика використовується, як вказано вище, у Мальті, де розмір і членство у постійних комітетах визначають пропорційним співвідношенням парламентських мандатів урядових і опозиційних партій. Це також, як і в Італії, детерміновано тим, що в Мальті кожен депутат парламенту може бути членом тільки одного постійного комітету. У Македонії ж, де кожен депутат може бути членом більше, ніж одного постійного комітету, розмір і членство в кожному комітеті визначають на підставі пропорцій парламентських груп і непартійних депутатів, але обов'язково зважають на частку чоловіків і жінок у парламенті та в кожній парламентській групі. Частково дистинктивну практику використовують у Сербії, де всі постійні комітети, які формально регламентовані у своєму розмірі, заповнюються членами парламентських груп і затверджуються парламентом. Річ у тім, що парламентські групи подають свої пропозиції на посади своїх основних членів в усіх постійних комітетах, однак після цього ці пропозиції

обов'язково підтверджуються абсолютною більшістю депутатів парламенту. Якщо цього не відбувається, то формуються нові пропозиції членів постійних комітетів.

При цьому у більшості європейських демократій діє правило, що при **зміні композиції парламентів** (зокрема, парламентських груп і партійних чи непартійних депутатів, які не є членами парламентських груп, входу/виходу депутатів з цих груп) **обов'язково змінюється композиція членів** (і їхніх замісників, якщо такі є) **у всіх постійних комітетах** парламенту. Виняток з правил становить, наприклад, Палата депутатів *Румунії*, в якій у разі припинення існування парламентської групи або зміни її складу призначені нею раніше, а тепер непартійні члени комітетів своїх посад у комітетах не позбавляються, а лише позиціонуються як непартійні. Також виділяється від норми *Грузія*, у якій зміни в складі парламентських груп ведуть до переформатування композиції постійних комітетів лише у тому випадку, коли такі зміни впливають на розподіл пропорційності членства в постійних комітетах. Що ж стосується *Молдови*, то треба відмітити, що при зміні пропорційного представництва фракцій у парламенті, останні можуть вимагати змін комітетів тільки через рік. Крім того, в країнах Європи нормою є правило, згідно якого той депутат, що виходить з певної парламентської групи, автоматично втрачає свою посаду члена постійного комітету від цієї парламентської групи. Нюанс лише в тому, як розподілити звільнені місця у постійних комітетах із-поміж депутатами, які вийшли зі своїх попередніх парламентських груп. У *Франції*, наприклад, це питання традиційно вирішують на підставі заміщення вакантних місць у комітетах за процедурою для непартійних депутатів, тобто за результатами консенсусу між ними чи в порядку від найстаршого до наймолодшого непартійного депутата.

Важливо і те, що попри загальноприйняту норму про формування композицій парламентських комітетів на підставі врахування **принципу пропорційності**, тобто на підставі пропорційного представництва і фактичного вибору парламентських груп, у регламентах деяких демократичних країн Європи цього **не передбачено**. Це, приміром, стосується *Ірландії*, *Монако*, *Нідерландів* та *Кіпру*. У *Кіпрі* взагалі не апробовано принципу пропорційного розподілу членів комітетів. У *Фінляндії* ж чітко окреслено, що всі постійні комітети повинні формуватися і заповнюватися членами парламентських груп на підставі консенсусу, а якщо цього не вдається зробити, то пропорційно часткам їхніх парламентських мандатів. Інколи буває і так, що **тільки деякі комітети не формуються на засадах пропорційності**. Це властиво для Болгарії, Боснії і Герцеговини, Італії, Латвії, Норвегії, Румунії, Словенії та Угорщини. Так, в *Італії*, як зазначено вище, з 1997 р. у нижній палаті парламенту функціонує так званий комітет з законодавства, який формується не на засадах пропорційності, а на засадах **паритетності**. Цей комітет максимально складається з десяти депутатів – п'яти від більшості (урядових партій) та п'яти від меншості (опозиційних партій). В *Угорщині* комітет із контролю імунітету, несумісності, дисципліни та мандатів також формується на засадах паритетності, оскільки у ньому кількість членів від урядових партій рівна кількості членів від опозиційних партій. Поряд з цим, майже всі постійні комітети угорського парламенту очолюють члени урядових партій, а виняток становлять лише комітет національної безпеки (на підставі закону) і комітет з аудиту та бюджету (на підставі політичної угоди), які очолюють члени опозиції. У *Норвегії* комітет з розгляду і конституційних справ обов'язково повинен мати у своєму складі представників усіх (навіть найменших) парламентських груп, а тому він лише частково формується на засадах пропорційності. У *Болгарії* серед 23 постійних комітетів лише 3 не формуються на засадах пропорційності: комітет взаємодії з організаціями і рухами громадянського суспільства, комітет з питань конфлікту інтересів і боротьби з корупцією, а також комітет контролю за службами безпеки, впровадженням та використанням соціальних засобів розвідки і доступу до даних. Причому, два останні формуються на підставі принципу паритетності – по три члени від кожної парламентської групи. Так само в *Латвії*: тільки два з 16 постійних комітетів, а саме комітет з питань мандатів, етики і подань та комітет національної безпеки, формуються на засадах паритетності – по одному члену від кожної парламентської групи. На засад паритетності також формується один із постійних комітетів *румунської Палати депутатів*, а саме регламентний комітет, який включає по одному

депутату від кожної парламентської групи. Що стосується *словенської Державної Ради*, то тут ситуація ще цікавіша, бо майже всі постійні комітети формуються на підставі принципів пропорційності, а в комісії з контролю за державними фінансами і комісії нагляду за службами розвідки і безпеки *абсолютну більшість членів мають депутати від опозиційних парламентських груп*. Більше того, у кожному постійному комітеті хоча би один з заступників голови (якщо це не сам голова комітету) обов'язково має представляти хоча б одну з опозиційних парламентських груп. Так само в *Чорногорії*, де Голова і заступник голови будь-якого постійного комітету *не можуть одночасно представляти тільки урядові чи тільки опозиційні партії*. Що стосується *Боснії і Герцеговини*, то в цій країні дещо складніша ситуація, адже шість із семи постійних комітетів формуються на засадах пропорційності, а комітет з підготовки виборів у Раду Міністрів (про що частково йшлося вище) у своєму складі і розмірі визначається *результатами парламентських виборів*: він складається із одного представника від кожної політичної партії, блоку або списку непартійних депутатів, а також із усіх непартійних депутатів за межами списків. Відповідно, комітет формують на засадах паритетності. У цій країні також *територіально ускладнено засади пропорційності* для формування усіх постійних комітетів. Річ у тому, що при визначенні композиції постійних комітетів до уваги завжди береться правило, згідно якого 2/3 депутатів у кожному постійному комітеті мають бути представлені від Федерації Боснії та Герцеговини, а ще одна третина – від Республіки Сербської. Дуже зрідка буває і так, як в Чехії чи Македонії, що попри формування майже всіх постійних комітетів на засадах пропорційності, окремі комітети вказаний принцип враховують лиш частково. Так, керівний комітет *чеської Палати депутатів* формується за **частково-пропорційною формулою**, адже голова та заступники голови комітету є спікером і віце-спікерами палати парламенту, а решту членів комітету обирають за тією ж пропорційною формулою, яка властива для інших постійних комітетів у цій країні. Що ж стосується *Македонії*, то в цій країні майже всі постійні парламентські комітети цілковито формуються на засадах пропорційності, а постійний слідчий комітет з захисту свобод і прав громадян – лише частково, оскільки голова і заступник голови цього комітету обов'язково мають бути представниками опозиційних парламентських груп.

Нарешті, що стосується практики **розподілу посад голів постійних комітетів** (а інколи і заступників голів постійних комітетів), то всі європейські демократії можна поділити на *дві групи*. До *першої* належать країни, у яких розподіл посад голів і/чи заступників голів постійних комітетів відбувається, враховуючи частку мандатів усіх парламентських груп, тобто *згідно принципу пропорційності* (як й розподіл усіх членів постійних комітетів). До *другої* належать країни, у яких цей розподіл *не регламентується принципами пропорційності*. Серед прикладів першої групи країн (на грудень 2015 р.) – Андорра, Німеччина, Португалія і Швейцарія. Водночас, специфічність призначення голів постійних комітетів у *Португалії* в тому, що цей процес завжди здійснюють у порядку від найбільшої парламентської групи до найменшої. Натомість, всі інші демократії Європи, принаймні на підставі контент-аналізу регламентів їхніх національних парламентів, відносяться до другої групи. Специфічний кейс становить *Бельгія*, у якій, як вказано вище, віце-спікери і члени Бюро нижньої палати парламенту можуть бути членами постійних комітетів. Але це автоматично призводить до того, що такі члени постійних комітетів мають бути вибрані/призначені їхніми головами. У випадку ж їх відмови бути головами комітетів, членами яких вони є, парламентські партії/групи, до яких вони входять, мають право призначати своїх голів відповідних комітетів.

Нарешті, порівняльний аналіз інституційних атрибутів кількості, розміру та членства в постійних парламентських комітетах у європейських представницьких демократіях доповнюємо з'ясуванням **формальної/фактичної наявності/ненаявності замісників основних членів постійних комітетів**. З огляду на цей індикатор, цілком очевидно, що постійні комітети європейських парламентів *розподіляються на такі*, де формально та/чи фактично *уможливлено й реалізовано* або *неможливлено й не реалізовано* феномену замісників основних членів постійних комітетів. У *більшості* європейських демократій *не передбачено* феномену замісників основних членів постійних комітетів або вони не

зустрічаються у політичній практиці. Натомість, у тих країнах, в яких формально уможливлено феномен замісників основних членів постійних комітетів, останні поділяються на такі, де замісників основних членів комітетів *обирають відразу* при обранні основних членів комітетів, а також такі, де замісників основних членів комітетів *обирають при потребі*. *Першу групу* країн, де формально не передбачено замісників основних членів постійних комітетів і їх нема на практиці, становлять Болгарія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Данія, Кіпр, Косово, Латвія, Ліхтенштейн, Люксембург, Молдова, Монако, Польща, Словенія, Словаччина, Сан-Марино, Сполучене Королівство, Туреччина, Україна, Хорватія, Чехія, Швеція і Чорногорія. Із-поміж них окремого розгляду потребує тільки *Словаччина*, у якій замісників основних членів постійних парламентських комітетів не передбачено, а виняток становить тільки комітет з європейських справ, у якому кожний основний член цього постійного комітету повинен мати свого замісника. *Другу групу* країн, де формально не передбачено замісників основних членів постійних комітетів, але вони зустрічаються на практиці, становить тільки Франція. *Третю групу* країн, де замісників основних членів комітетів передбачено формально й *обирають відразу* при обранні основних членів комітетів, становлять Австрія, Албанія, Бельгія, Естонія, Ісландія, Литва, Македонія, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Сербія, Угорщина, Фінляндія. Серед них дуже специфічними є *Нідерланди*, у яких в деяких малорозмірних постійних комітетах парламенту немає і не передбачено замісників основних членів комітетів. Також доцільно виокремлювати *Угорщину*, в якій кожен замісник бере участь лише в одному засіданні свого комітету і повинен діяти лише від імені одного із членів такого комітету (а це означає, що після цього замісника призначають заново), та *Албанію*, в якій заміна одного і того ж основного члена постійного парламентського комітету може відбуватись не більше чотирьох разів упродовж парламентської сесії. Нарешті, *четверту групу* країн, в яких замісників основних членів комітетів передбачено формально, але *обирають лише при потребі*, становлять Андорра, Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Норвегія, Румунія і Швейцарія (в останній дозволено змінювати основних членів усіх постійних комітетів, окрім контрольного комітету та його підкомітетів).

Нормою/правилом у демократичних країнах Європи є обрання чи призначення замісників основних членів комітетів *від тих самих парламентських груп*, від яких обирають і основних членів комітетів. Якщо замісників основних членів комітетів обирають наперед (разом з основними членами комітетів), це звикло здійснюють на основі *принципу пропорційності* (як і у випадку обрання згідно цього принципу основних членів постійних комітетів). Якщо ж замісників основних членів комітетів обирають лише при потребі, це здійснюють відповідною парламентською групою або відповідними депутатами, які не є членами жодної парламентської групи, для заміни своїх вибулих/відсутніх членів того чи іншого постійного комітету. Доволі специфічною є ситуація в *Ірландії*, адже в цій країні (при потребі) заміну основного члена постійного комітету від урядової партії робить саме ця урядова партія, однак будь-яким депутатом будь-якої урядової партії. Те ж стосується заміни на потребу опозиційної партії (цією партією через будь-якого депутата будь-якої опозиційної партії) і непартійного депутата (депутатом через будь-якого непартійного депутата). Також цікавою є *Швейцарія*, адже у цій країні призначення замісника відбувається на одне засідання постійного комітету, тобто визначеного переліка замісників немає. Виняток можуть становити лише такі випадки, коли деякі основні члени постійних комітетів перестають бути депутатами парламенту, а їхньої зміни ще не відбулось. Примітно також і те, що в європейських демократіях основні члени комітетів і їхні замісники традиційно *не мають права одночасно брати участь у роботі постійних комітетів*. Якщо це навіть і дозволено, тоді замісники основних членів комітетів *не мають права голосу*. Це означає, що розмір постійних парламентських комітетів завжди визначається винятково кількістю їх основних членів, а не сумою основних членів і їх замісників. Навіть у випадку *Ісландії*, в якій замісників основних членів комітетів обирають наперед і в якій передбачено феномен тимчасових замісників, яких залучають до роботи тільки тоді, коли відсутній і основний член комітету, і його замісник.

Лише у такому випадку відповідна парламентська група пропонує так званого "тимчасового замісника", який наділений тим ж повноваженнями та правами, що й основний член постійного комітету. Подібну можливість передбачено і в *Португалії*, однак з різницею, що "тимчасового замісника" наперед вибраного замісника основного члена комітету має шукати сам замісник на підставі залучення до роботи свого комітету основного члена або його замісника із іншого постійного комітету, але від тієї ж парламентської групи. Однак й від цього розмір постійного комітету зміненим не вважається.

Цікавим також є питання *кількості замісників основних членів комітетів*, яких обирають наперед (разом з основними членами комітетів). Традиційно кількість замісників основних членів комітетів *сумірна або менша кількості основних членів комітетів*. Саме тому в *Нідерландах* навіть законодавчо закріплено, що кількість замісників основних членів постійних комітетів (тих, комітетів, у яких передбачено замісників) зазвичай сумірна кількості основних членів постійних комітетів, але у будь-якому разі не більша. При цьому, впливати на визначення кількості замісників основних членів комітетів може як спікер нижньої палати, так і сама нижня палата. Ідентична ситуація в *Португалії*. У *німецькому Бундестазі, сербських Народних зборах та угорських Національних зборах* кількість основних членів і їх замісників у постійних комітетах *однакова*. Однаковою, але в будь-якому випадку *непарною*, є цифра, яка відображає кількість основних членів і їхніх замісників у постійних комітетах в *Македонії*. Що ж стосується правил у *Фінляндії*, то в цій країні у всіх постійних комітетах, крім комітету із фінансів, кількість замісників основних членів *на 1 депутата більша половини визначеної кількості основних членів* відповідних комітетів. Паралельно з цим, парламент з пропозиції будь-якого постійного комітету може збільшити кількість його альтернативних членів (чи замісників), паралельно збільшуючи кількість його основних членів. Із-поміж усіх демократичних країн Європи виняток у цьому контексті становить *Бельгія*, в якій, наприклад, станом на грудень 2015 р. у кожному постійному комітеті було по 17 основних членів і по 25 та більше їхніх замісників. Це зумовлено тим, що у Бельгії існує спеціальна формула визначення кількості замісників основних членів кожного постійного комітету: кожна політична (парламентська) група у кожному комітеті повинна мати стільки замісників, скільки у цьому комітеті відповідна політична (парламентська) група має основних членів, плюс один.

Загалом представлені у порівняльному дослідженні дані та кейси дозволяють *аргументувати*, що:

1) парламенти чи провідні палати бікамеральних парламентів демократичних країн Європи варто на основі врахування розмірів або номінальної кількості мандатів поділяти на малі (їх найбільше), середні (їх менше) та великі (їх найменше);

2) специфікою роботи парламентів усіх європейських демократій є те, що ці вищі органи законодавчої влади завжди структуровані функціонально і за спеціалізацією, а це означає, що парламенти функціонують за певними напрямками юрисдикції, які традиційно відображені у формуванні/діяльності постійних парламентських комітетів;

3) особливості постійних комітетів, зокрема їхні кількісно-розмірні атрибути, у європейських демократіях є дистинктивними, а тому по-різному впливають на функціональну ефективність органів законодавчої влади, зокрема крізь призму різних, але співвідносних кількості і розміру постійних парламентських комітетів (бо малі парламенти традиційно і фактично відповідають найменшій кількості та найменшому розміру постійних комітетів, середні парламенти – середній кількості і середньому розміру постійних комітетів, і нарешті великі парламенти – найбільшій кількості та найбільшому розміру постійних комітетів);

4) у регіональному розрізі середня фактична кількість постійних комітетів у європейських демократіях найбільша у країнах Центрально-Східної Європи, а в демократизаційному зрізі – у "вільних країнах" Західної та Центрально-Східної Європи. При цьому, малі постійні комітети збільшують власну спеціалізацію, бо можливість монополізації знань у парламенті збільшується внаслідок зменшення середнього розміру комітетів;

5) постійні комітети парламентів розподіляються на такі, де регламентами або іншими нормативно-правовими актами окреслено або ж не окреслено їх формальної чи мінімально-

обов'язкової кількості, причому у більшості країн Європи кількість комітетів визначено формально-обов'язково, в меншій кількості країн Європи – формально-мінімально, а в найменшій кількості країн – взагалі не визначено;

6) постійні комітети парламентів розподіляються на такі, в яких формально не регламентовано їхніх розмірів, та такі, де формально регламентовано їхні розміри, причому у Європі перших вдвічі більше, аніж других, навіть попри те, що другі поділяються на такі, кількість яких окреслено обов'язково-фіксовано, мінімально-обов'язково і максимально-можливо. Попри це, оптимальний розмір комітетів – це і надалі предмет наукових та політичних дебатів, оскільки він може бути розкритий крізь призму внутрішніх і зовнішніх витрат на прийняття рішень у комітетах, а також може бути доповнений своєрідним укоріненим, однак гнучким оперативним "кодом взаємної компенсації", дозволяючи імплементувати розробку рішень та "нерівну інтенсивність їхніх преференцій";

7) на підставі аналізу формальних і фактичних розмірів постійні парламентські комітети у європейських демократіях можуть бути і/або є чи не можуть бути і/або не є рівними за своїми розмірами, причому із-поміж них превалюють нерівні за розмірами постійні парламентські комітети;

8) у контексті особливостей членства депутатів парламентів країн Європи в постійних комітетах кожен депутат зазвичай може/має право або навіть і обов'язок бути членом хоч одного постійного комітету, хоч і може без права голосу відвідувати засідання й інших постійних комітетів. Водночас, бувають і такі випадки, коли у деяких країнах не всі депутати парламентів є членами хоча би одного постійного комітету;

9) всі європейські демократії розподіляються на ті, де формально та фактично регламентовано та/чи реалізовано або не регламентовано та/чи не реалізовано права депутатів суміщати членство у різних постійних комітетах, причому превалюють випадки, у яких формально дозволено або ж взагалі не регламентовано і фактично реалізовано (навіть не усіма) право депутатів суміщати членство в різних комітетах. Водночас, різниця цих країн полягає у тому, в скількох же постійних комітетах може працювати кожний депутат парламенту як основний член комітету;

10) майже у всіх європейських легіслатурах поділ членів постійних комітетів відбувається на підставі врахування принципу пропорційності, тобто на підставі пропорційного представництва парламентських груп чи одночасно парламентських груп та партійних і непартійних депутатів, які є або не є членами парламентських груп. Це здебільшого відбувається з огляду на очікування, що парламентські групи, які формують урядову/парламентську більшість, повинні мати більшість у кожному постійному комітеті легіслатури, а також, що кожна парламентська група повинна обов'язково бути представлена хоч би одним своїм членом у кожному постійному комітеті легіслатури. У разі, якщо деякі депутати, які є або не є членами фракцій і груп, не стають членами постійних комітетів за наслідками розподілу членства у комітетах на засадах пропорційності, легіслатури по-різному підходять до вирішення цієї проблеми: деякі в обов'язковому порядку призначають таких депутатів членами хоча би одного постійного комітету, а інші не беруть до уваги непередставництва таких депутатів у постійних комітетах. Водночас, у країнах Європи часто буває так, що парламенти призначають депутатів, досі не членів комітетів, членами постійних комітетів, однак обмежують їх у праві голосу. У цьому розрізі також примітно, що парламенти більшості демократичних країн Європи уповноважені змінювати кількість членів у постійних комітетах, якщо це потрібно задля забезпечення максимально пропорційного представництва всіх парламентських груп/депутатів, які не є членами парламентських груп. Що стосується техніки чи формули пропорційного розподілу членів комітетів між парламентськими групами, то уніфікованої картини у випадку європейських країн не помічено, але загалом доведено, що логіка композиціонування членів комітетів зводиться до квотного розподілу посад. Важливо також і те, що попри загальноприйняту норму про формування композиції парламентських комітетів на основі врахування принципу пропорційності, у регламентах деяких країн Європи натомість передбачено принцип паритетності, а в окремих країнах в деяких постійних

комітетах абсолютну більшість членів взагалі мають депутати від опозиційних парламентських груп;

11) всі країни Європи в контексті практики розподілу посад голів постійних комітетів поділяються на дві групи – або згідно принципу пропорційності, або не враховуючи принципу пропорційності, – причому превалюють кейси другої групи;

12) постійні комітети європейських парламентів розподіляються на такі, в яких формально та/чи фактично уможливлено й реалізовано або не уможливлено і не реалізовано феномену замісників основних членів постійних комітетів, причому у більшості кейсів не передбачено феномену замісників основних членів постійних комітетів або вони не зустрічаються у політичній практиці. Що стосується кількості замісників основних членів комітетів, яких обирають наперед, то вона майже завжди сумірна або менша кількості основних членів комітетів.

Водночас, отримані в цілому у дослідженні висновки не завжди потрібно та доцільно сприймати як остаточні, адже системи парламентських комітетів, їхня кількість та розміри не у всіх європейських демократіях є фіксованими. Річ у тім, що в деяких європейських країнах доволі часто змінюються закони про регламент та інші відповідні нормативно-правові акти, а внаслідок цього різні формалізовані правила не завжди відповідають фактичному досвіду імплементації систем комітетів. Окрім того, отримані в розвідці аргументації та висновки можна трактувати по-різному, зважаючи на представлені теоретичні, порівняльно-статистичні, а також контент-аналітичні та дескриптивні пояснення запропонованого матеріалу. Однак навіть попри це, отримані умовиводи мають цивілізаційно-світоглядне значення, оскільки свідчать про різні підходи щодо впорядкування діяльності національних парламентів у зрізі визначення їхньої функціональної юрисдикції і спеціалізації, інкорпорованої у інституційних атрибутах кількості, розміру і членства в постійних парламентських комітетах.

Використана література:

1. Панчак-Бялоблоцка Н. Політична структуризація парламентів у країнах Центральної Європи на рівні постійних комітетів / Надія Панчак-Бялоблоцка // Науковий часопис : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – Київ, 2010. – Вип. 4. – С. 175–184.
2. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи : монографія / Анатолій Романюк, Віталій Литвин. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 149–164.
3. Agh A. Europeanization and Democratization : Hungarian Parliamentary Committees as Central Sites of Policy-Making / Attila Agh // Longley L. Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 443–459.
4. Agh A. Political Harmonization in the East Central European Parliaments : Committees as Central Sites of Policy-making / Attila Agh // Longley L. Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 89–105.
5. Benda S. Committees in Legislatures : A Division of Labour / Susan Benda // Longley L. Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 3–16.
6. Damgaard E. How Parties Control Committee Members / Erik Damgaard // Doering H. Parliaments and Majority Rule in Western Europe / Herbert Doering. – New York : St. Martin's Press, 1995. – P. 308–325.
7. Davidson R. Changing Roles of Parliamentary Committees / Roger Davidson, Lawrence Longley // Special issue of Journal of Legislative Studies. – 1998. – Vol. 4. – No. 1.

8. Francis W. Legislative Committee Systems, Optimal Committee Size, and the Costs of Decision Making / Wayne Francis // *Journal of Politics*. – 1982. – Vol. 44. – P. 822–837.
9. Freedom in The World 2015 [Електронний ресурс]. – Washington & New York : Freedom House, 2015. – 30 р. – Режим доступу до вказаної інформації : https://freedomhouse.org/sites/default/files/01152015_FIW_2015_final.pdf
10. Gilligan T. Asymmetric Information and Legislative Rules with a Heterogeneous Committee / Thomas Gilligan, Keith Krehbiel // *American Journal of Political Science*. – 1989. – Vol. 33. – No. 2. – P. 459–490.
11. Ionszki G. Towards Functional Clarification and Activity of Parliamentary Committees in Hungary / Gabriella Ionszki // Olson D. *Committees in Post-communist Democratic Parliaments : Comparative Institutionalization* / David Olson, William Crowther. – Columbus : Ohio State University Press, 2002. – P. 21–43.
12. Kanev D. The Committee System of the Bulgarian Parliament : An Overview / Dobrin Kanev // Longley L. *Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees* / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 341–351.
13. Lees J. *Committees in Legislatures : A Comparative Analysis* / John Lees, Malcolm Shaw. – Durham, NC : Duke University Press, 1979. – 449 p.
14. LeLoup L. Parliament, Parliamentary Committees, and the Hungarian Budget / Lance LeLoup, Zoltan Papai // Longley L. *Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees* / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 325–339.
15. Longley L. On the Changing Nature of Parliamentary Committees / Lawrence Longley, Attila Agh // Longley L. *Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees* / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 3–16.
16. Longley L. The new roles of parliamentary committees / Lawrence Longley, Roger Davidson. – Routledge, 1998. – 255 p.
17. Malová D. The Position and the Roles of Committees in the Legislative Process of the National Council of the Slovak Republic / Darina Malová // Longley L. *Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees* / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 307–323.
18. Mattson I. *Parliamentary Committees* / Ingvar Mattson, Strom, Kaare // Doring H. *Parliaments and Majority Rule in Western Europe* / Doring Herbert. – New York : St. Martin's Press, 1995. – P. 249–307.
19. Olson D. *Committees in Post-Communist Democratic Parliaments : Comparative Institutionalization* / David Olson, William Crowther. – Ohio State University Press, 2002. – 213 p.
20. Olson D. *Committees in the Post-Communist Sejm : Structure, Activity and Members* / David Olson, Ania van der Meer-Krok-Paszkowska, Maurice Simon, Irena Jackiewicz // *Journal of Legislative Studies*. – 1998. – Vol. 4. – No. 1. – P. 101–123.
21. Olson D. *Members of Parliament as Members of Committees : The Experience of Central Europe* / David Olson, Christopher Leslie // Longley L. *Parliamentary Members and Leaders : The Delicate Balance* / Lawrence Longley, Attila Ágh, Drago Zajc. – IPSA Research Committee of Legislative Specialists, 2000. – 586 p.
22. Olson D. The Committee System of the Polish Parliament : Institutional Development Since 1989 / David Olson // Longley L. *Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees* / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 275–287.
23. Schellknecht H. The System of Parliamentary Committees / Helmut Schellknecht // *Constitutional and Parliamentary Information*. – 1984. – Vol. 139–140. – P. 86–158.

24. Shapley L. A Method of Evaluating the Distribution of Power in a Committee System / Llyod Shapley, Martin Shubik // American Political Science Review. – 1954. – Vol. 48. – No. 3. – P. 787–792.
25. Shaw M. Conclusions / Malcolm Shaw // Lees J. Committees in Legislatures : a Comparative Analysis / John Lees, Malcolm Shaw. – Oxford : Martin Robertson, 1979. – P. 361–434.
26. Shepsle K. The Institutional Foundations of Committee Power / Kenneth Shepsle, Barry Weingast // American Political Science Review. – 1987. – Vol. 81. – P. 85–105.
27. Steffani W. Parties (Parliamentary Groups) and Committees in the Bundestag / Winfried Steffani // Thaysen U. The US Congress and the German Bundestag / Uwe Thaysen, Roger Davidson, Robert Livingston. – Boulder : Westview Press, 1990. – P. 273–296.
28. Strøm K. Parliamentary Committees in European Democracies / Kaare Strøm // Longley L. Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 21–59.
29. Zajc D. Committee Patterns in Parliaments : A Global Perspective / Drago Zajc // Longley L. Working Papers on Comparative Legislative Studies II : The Changing Roles of Parliamentary Committees / Lawrence Longley, Attila Agh. – Appleton, WI : Research Committee of Legislative Specialists, IPSA, 1997. – P. 489–503.

Литвин В., Романюк А. *Институционные атрибуты количества, размера и членства в постоянных парламентских комитетах в европейских представительских демократиях: сравнительный анализ (по состоянию на декабрь 2015 года)*

В статье проведен сравнительный анализ институционных атрибутов количества, размера и членства в постоянных парламентских комитетах на примере европейских представительских демократий. Исследование проведено на основе методологии контент-анализа и неонституционализма, в результате чего были выделены различные размерные группы парламентов/легислатур в европейских демократиях, сопоставлены количество и размер постоянных парламентских комитетов, проанализированы особенности членства депутатов в комитетах, выявлены принципы, техники и формулы распределения членов и голов комитетов, а также очерчены особенности замещения членства в комитетах. Анализом охвачена выборка из 45 представительских демократий в Европе.

Ключевые слова: парламент, легислатура, комитет, представительская демократия, Европа.

Lytvyn V., Romaniuk A. *The institutional attributes of the number, size and membership of the permanent parliamentary committees in the european representative democracies: comparative analysis (as of december 2015)*

The article is dedicated to comparative analysing the institutional attributes of the number, size and membership of the permanent parliamentary committees in the European representative democracies. The research was conducted based on content analysis and the methodology of new institutionalism. The scientists identified the different size groups of parliaments/legislature in the European democracies, compared the number and size of the permanent parliamentary committees, analysed the features of MPs' membership in committees, discovered the principles, techniques and formula of committee members and chairs sharing, outlined the features of committees' membership substitution. The analysis covered a sample of 45 representative democracies in Europe.

Key words: parliament, legislature, committee, representative democracy, Europe.